

Balhar, Jan; Michálková, Věra

Mluva východomoravských kolonistů v Charvátsku

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1971, vol. 20, iss. A19, pp. 65-88

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100733>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAN BALHAR—VĚRA MICHÁLKOVÁ

MLUVA VÝCHODOMORAVSKÝCH KOLONISTŮ V CHARVÁTSKU

Nejednou bylo údělem českého občana opustit vlast a hledat v cizině, čeho se mu nedostávalo doma. Zaslíbenou zemí nemusela být vždy Amerika, Kanada nebo Austrálie. Po dlouhé časy směřoval od nás jeden kolonizační proud také na jih, do dnešního Bulharska, Rumunska, Maďarska a do Jugoslávie. Počátky emigrace do Jugoslávie nacházíme už v době Marie Terezie a pak Josefa II., většího rozsahu však vystěhovalectví nabývá ve dvacátých a hlavně osmdesátých letech minulého století; v různé intenzitě pak trvá dále do první světové války a vlastně neustává ani po ní.

Příčiny vysídlování plynou z neblahé ekonomické situace u nás. Nedostatek půdy, nezaměstnanost, drahota, nízké výdělky — to vše nutí chudší vrstvy ohlížet se po obživě mimo rodný kraj.

Počet českých vystěhovalců do Jugoslávie lze dnes sotva přesně zjistit. R. Turčín¹⁾ napočítal, že r. 1931 žilo v Jugoslávii kolem 150 000 Čechů a Slováků. Byli roztroušeni v Bosně, ve Vojvodině, ale hlavně v Charvátsku. Z celkového počtu 30 000 Čechů v Jugoslávii vůbec žilo jich v Charvátsku přes 23 tisíc.²⁾ Z tohoto počtu na 18 tisíc žije dnes soustředěněji v přibližně 40 vesnicích ve Slavonii a vytváří tak ostrov kompaktnějšího osídlení v charvátském prostředí. Politickým, hospodářským a administrativním i kulturním centrem české menšiny je město Daruvar s necelými 40 000 obyvateli. Zde vyvíjí neobyčejně živou činnost Československý svaz v SR Charvátska (Čehoslovačtí savez za SRH) a velmi aktivní vydavatelství Jednota. Kromě pestrého, poutavého týdeníku vychází tu několik českých knih ročně.

Některé vesnice na Daruvarsku jsou jazykově dosud téměř úplně české, např. Ljudevitino Selo, Ivanovo Selo, Končanica.³⁾ Nejvíce emigrantů přišlo na Daruvarsko z Čech, hlavně z jihozápadních, jižních a severovýchodních okrajových oblastí, početně menší skupinu tvořili Moravané.⁴⁾ Tito moravští osadníci přicházeli zejména ze západní Moravy, méně ze Slovácka a z Valašska. Pověstinou se usazovali spolu s vystěhovalci z Čech, např. v okolí Bělovaru a Slavonské Požegy ve vesnicích Tominovac, Grabarje aj.

Zvláštní postavení, pokud jde o osídlení, představuje ves Běliševac, ležící asi 20 km na sever od Slavonské Požegy. Byla totiž kolonizována téměř výlučně z východní Moravy.⁵⁾ Běliševac (místní obyvatelé říkají také B'eliševac a B'elišovec) byl osídlen v 80. letech minulého století vystěhovalci z vesnic od Valašského Meziříčí, Vsetína a od Holešova. Čítá přes 30 úsíl a má asi 150 obyvatel. Běliševčané jsou v naprosté většině zemědělci. Pěstují obilniny i kukuřici, okopa-

¹⁾ R. Turčín, *Čechoslováci v Chorvatsku a Slavonii*, Naše zahraničí II, sv. 1, str. 7.

²⁾ D. J. Mirković, *Govori Čeha u Slavoniji (Daruvar i okolina)*, Bělehrad 1968, str. 42 s odvoláním na Statistički godišnjak FNRJ z r. 1961. Sr. recenzí I. Heroldové, *Český lid* 57/1970, s. 45n. (Autorka si všímá přínosu dle spíše k národopisnému než jazykovému bádání.)

³⁾ D. J. Mirković, op. cit., str. 32 a P. Janďák, *Čestina v Ivanově Sele v Jugoslávii*, Slovo a slovesnost XXXII, 1971, s. 241n.

⁴⁾ J. Auerhan, *Československá větve v Jugoslávii*, Praha 1930, str. 71n.

⁵⁾ Za upozornění na tuto moravskou vesnici děkujeme dr. S. Utěšenému.

niny, chovají hodně dobytka. Nepatrné procento mužů jezdí za prací do měst a do ciziny (také k nám). Zhruba polovinu vesnice tvoří katolíci, polovinu evangelíci. V r. 1969 jsme měli příležitost Bělševac navštívit a zapisovat i studovat jazyk této „moravské enklávy“.

*

Studium jazyka menšiny v jinojazyčném prostředí je nesmírně cenné. Skýtá možnost sledovat, jak se jazyk vyrovnává s vlivy cizího, i když třeba geneticky a strukturně příbuzného jazyka. Z obecně jazykovědného hlediska je také zajímavé pozorovat vývoj nářečí, které je vlastně takřka zcela mimo kontakt s nářečími v původní vlasti a také i mimo vliv příslušného spisovného jazyka a jehož nositelé se navíc octli v novém, v nejednom směru naprosto odlišném prostředí. Analýza mluvy menšiny v jinonárodním prostředí je plodná též se zřetelem k tomu, že osvětlení jednotlivých změn a přesunů ve všech plánech jazyka odhaluje, které jeho složky jsou méně odolné a které naopak přetrvávají beze změn. V prostředí jazyka příbuzného je přijímání nových prvků vždy mnohem snadnější, neboť prvky takového jazyka často nebývají pocitovány jako cizí. Analýza vývoje mluvy menšin pak může naznačit, jak se bude patrně vyvíjet i mluva obyvatel na původním území. Tím tedy ono studium přispívá též k poznání vývoje národního jazyka.

Československá jazykoveda si potřebu studovat mluvu českých a slovenských vystěhovalckých menšin vždy uvědomovala. Ant. Frinta⁶⁾ už před první světovou válkou přinesl charakteristiku mluvy českých ostrůvků v bývalém Prusku. V podstatě týmnž nářečím se pak po válce obírali P. Jančák a Jar. Voráč.⁷⁾ Bohatá je literatura o našich vystěhovalcích na jih. Zejména slovenští badatelé vyvinuli velké úsilí o poznání jazyka slovenských menšin na Balkáně. Připomeňme zde jen práce nejzákladnější, jako jsou díla Štolcova, Blanárova aj.⁸⁾

Systematický výzkum jazyka Čechů na jihu začal však vlastně až před nedávnem. Tak českou menšinou v Rumunsku se obírají Sl. Utěšený a Ant. Vašek.⁹⁾ Živému zájmu se těší naše nářečí v Jugoslávii. O řeči Čechů na Daruvarsku a v přilehlých oblastech v dnešní Lidové republice charvátské pojednali už před válkou Fr. Burian a Jan Auerhan.¹⁰⁾ Podali stručné přehledy o stavu jazyka po první válce. Novější pozorování a cenné postřehy založené na vlastním výzkumu přinesl Jar. Bělíč.¹¹⁾ Zatím nejhlubší a nejvšestrannější analýzu jazyka české kolonizace na Daruvarsku podává Dragutin J. Mirković v citované už monografii (viz pozn. 2). Kromě dějin této kolonizace obsahuje jeho práce všestranný rozbor bohatého jazykového mate-

⁶⁾ A. Frinta, *Čeština emigrantských osad v Prusku*, Sborník filologický 4, 1913, 207—231.

⁷⁾ P. Jančák a J. Voráč, *K dnešnímu stavu nářečí střelných Čechů*, Acta Universitatis Carolinae — Philologica, Slavica Pragensia IV, 1962, str. 599—604.

⁸⁾ J. Štolc, *Reč Slovákov v Juhoslávii*, Bratislava 1968 (pojednává o Slováčích v Charvátsku). Srov. i jeho starší práci *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, Bratislava 1949. V. Blanár, *Vplyv bulharčiny na jazyk Slovákov a Čechov v Bulharsku*, Jazykovedný sborník 5, 1951, str. 97—122.

⁹⁾ S. Utěšený, *O jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu*, Český lid, 1962—49, str. 201—209; *Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě*, Český lid, 1964—51, str. 27—32.

¹⁰⁾ A. Vašek, *K vzájemným vztahům slovanských a neslovanských jazyků v rumunském Banátě*, Čsl. přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů, Praha 1968, str. 165—169.

¹¹⁾ F. Burian, *Česká řeč na Daruvarsku* (SHS), čas. Naše zahraničí IX, Praha 1929, str. 138 až 150. J. Auerhan, op. cit.

¹²⁾ J. Bělíč, *Poznámky o češtině na Daruvarsku v Jugoslávii*, Slavica Pragensia I, Praha 1959, str. 59—75.

riálu, jenž autorovi umožnil kromě postižení současného stavu nastínit také, jak se řeč Čechů vyvíjí a jak probíhá proces její asimilace v charvátském prostředí. Pro připravovaný Atlas českého jazyka, který bude uvádět jazykové informace i z českých ostrůvků v jinojazyčném prostředí, zkoumali nářečí na Daruvarsku P. Jančák a Jar. Voráč, v Bosně pak L. Bachmann.¹²⁾

Všechny zmíněné práce studují řeč vystěhovalců z Čech v užším slova smyslu (od Českomoravské vrchoviny na západ), moravských vysídlenců si všímají jen zcela okrajově. V tomto článku jde o pokus vyzkoumat mluvu vystěhovalců moravských, vlastně východomoravských.

Naše poznámky jsou rozvrženy do těchto oddílů: (1) obecná charakteristika bělíševacké mluvy, (2) poznámky k hláskosloví, (3) k tvarosloví, (4) k tvoření slov, (5) k skladbě a frazeologii, (6) k slovní zásobě, (7) stručný závěr.

*

1 Mluvu Bělíševce charakterizují zvláště tyto obecné rysy:

Výskyt palatalizovaných retnic *m', b', p', v', f'*, fonologický rozdíl mezi *l* středním a tvrdým, širší *y* a užší *i*, protiklad dlouhých a krátkých samohlásek, dlouhé *ř*. Dále jsou to nepřehlasované *a* a *u/ú* po měkkých souhláskách (*kolňa, dušu, našú*), zachováno zůstalo staré tautosylabické *aj* (*kolaj, počkaj*), též staré dlouhé *ú* (*búda*). Zdloužilo se *o* před *ji* (*ji*), *ši* (*ši*), např. *hójit/hóji, hóšit/hóši*. Vedle přízvuku protosylabického je často přízvuk na penultimě: *stafěnka, neposušili*.

Z tvaroslovných jevů charakterizuje mluvu Bělíševčanů např. dat. pl. na *-om* (*psom, koňom*), lok. pl. mask. na *-och* (*súsedoch, po schodoch*); nom. pl. tvrdých substantiv mask. na *-s, -z* končí na *-e* (*voze, nose*), lok. sg. končí na *-i* (*na vozi, nosi*); rovněž i subst. fem. na *-sa, -za* přešla k měkkému vzoru (*z mise, na misi*). Gen., dat. a lok. sg. fem. u adjektiv a zájmen končí na *-ej* (*-ěj*): *bes tej jednej, k'o tej jednej; téj jednej*. Slovesa typu *řezat* nepřecházejí ke vzoru *delat* (*on stříče, řiče, třče*). Infinitiv je zakončen na *-t* (*žit, moct*). Slovesa, jejichž 2. os. sg. imperativu končí na *-i*, tvoří 2. os. pl. příponou *-ite* (*sedni si — sedňte si*). Dlouží se příponový vokál v přičestí minulém činném (*delál, nosil*), zachovávají se nestážené zájmenné tvary typu *mojého, mojému, tvojej/tvojej*.

Z charakteristických slovotvorných jevů uvádíme kupř. zakončení jmen rodin v nom. pl. na *-é* (*Běličé, Fridrišé, pekařé*),¹³⁾ ustrnulý přechodník přítomný (*jeđaci, přindaci, orajaci, řeci*) a produktivní tvoření obecných jmen místních příponou *-isko* (*zemňáčisko*).

Z typických syntaktických jevů sluší se jmenovat mimo jiné zejména zjišťovací otázky s příklonným *-li* (*-i*), např. *bude-i tam pršet?*, dále typ přípustkových vět se spojkou *bár* (*bár su stafěnka, přeca enom ho mám ráda*) a typ odporovacích vět se spojkou *než, leč* (*to něši obeční, leč každý má svoje*).

I kdybychom nevěděli, odkud dnešní obyvatelé do Bělíševce přišli, lehce bychom určili jejich původní domovskou oblast též podle lexikálních prvků jejich mluvy. Uvádíme aspoň některé, např. *tlo* (= strop), *drvárka* (= kůlna, zejména na dříví), *sv'elídlo* (= louč), *vahánek* (= necičky na těsto), *netyja* (= škůbanky), *drveno* (= poleno), *hrč* (= suk), *topárka* (= tlukadlo), *zbel* (= studánka) aj.

¹²⁾ Zkoumají se ovšem i oblasti v minulosti související s naším územím, např. česko-polské a česko-německé pohraniční obce na území sousedních států. Tento výzkum je mimo rámec našich poznámek.

¹³⁾ V literatuře je možno setkat se i se zařazením tohoto typu mezi jevy morfologickými.

V jevech, které jsme vyjmenovali výše, je nářečí Běliševce jednotné. Podrobnější výzkum však ukázal, že jsou uvnitř dialektu mezi rodinami i jednotlivými členy rodin drobné rozdíly. Ty jsou jednak výsledkem interference mluvené, patrně nespisovné srbochurvátštiny a moravského nářečí (pojednáme o nich podrobněji dále), jednak jde o difference plynoucí z toho, že se Běliševčané nepřistěhovali z jediné východomoravské lokality, nýbrž z několika, i když nepřilíš vzdálených míst, a že si přinesli do Slavonie nářečí, jež se v detailech lišilo. Je pak pozoruhodné, že se některé tyto už „domácí“ difference v jazyce uchovaly.

Nejvýrazněji vystupují rozdíly lexikální. Část občanů z Běliševce říká např. *pocole*, část *šuplík*, *šuplátko* (= zásuvka), jedni říkají *žiberko/žiberko*, druzí zase *sútko*, podobně jedni užívají slov *lukše*, *okřín*, druzí naproti tomu *nudle*, *slam'enka*. Vedle výrazů *kura* (= slepice), *hospodář*, *necht* (= nehet), *jasle*, *střich* (= struk), *sírotek* (= sedmikráska), *modlit sa* mají naproti tomu někteří občané v Běliševci výrazy *slépka*, *gazda*, *pahnost*, *žebřík*, *cicík*, *iskérka* a *říkat*.

Mezi našimi informátory se našly také rozdíly povahy hláskoslovné, především rozdíly v realizaci kvantity, srov. např. *motór* × *motor*, *solénka* × *solenka*, *žiberko* × *žiberko*, *údit* × *uđít*, *sedět* × *sedet*, *stolát* × *stolaf*, *mócl* × *mocf*, ale i některé jiné, např. *večer* × *večír*, *polěfka* × *polífka*, gen. *sňehu* × *sňihu*, *vedla* × *vedle*, *zitra* × *zutra*, *nedela* × *nedela*, *vysléct* × *vyzléct*, *vařecha* × *vařacha*...

Z morfologických difference jmenujme především instr. pl. subst. všech rodů. U jednotlivých informátorů má podoby na *-ama* × *-ami* × *-amy* × *-y/-i*. Nom. pl. mask. pojmenování osob má podobu buď na *-é*, nebo na *-i* (*súsedé* × *súsedí*). Dále se vyskytují podoby *já su* × *já sem* a *pluje* × *plyvá*.

Našly se též rozdíly povahy slovtvorné, např. vedle *kýst*, *kyst* je také *kysnit* (= kynout o těstě), vedle *posýpadlo* (srov. moravské *posýpátko*) bývá *posýpka* aj.

Uvedené případy mluví o tom, že Běliševčané přišli z různých východomoravských vesnic.

*

Jak jsme již uvedli, je tradiční nářečí východomoravské (valašské) oblasti, odkud přistěhovalci do Běliševce přišli, charakterizováno v porovnání se spisovnou češtinou řadou rysů hláskoslovných, morfologických, slovtvorných i syntaktických, popř. frazeologických, a dále ovšem i lexikálních. V následujících poznámkách na některé tyto charakteristické rysy, pokud se v mluvě obyvatel zkoumané obce vyskytují, upozorníme; vedle toho si budeme všimnout i těch rysů v jejich projevech, kterými se řeč dnešních Běliševčanů liší od řeči dnešních mluvčích kraje, odkud přistěhovalci do Slavonie přišli. Kromě toho se budeme snažit odhalovat příčiny, které vedly k vzniku některých těchto rozdílů.

211 K nejvýraznějším hláskoslovným *vokalickým* rysům mluvy zkoumané obce patří dvojí *i*, tedy *i/y*, a to krátké i dlouhé. Tvrdé *y* se realizuje jako výrazně širší vokál především po retnicích, srov. *umyt* — *umývaf*, *byl* — *bývaf*, *pyškvof* (= škvor) — *hlúpý*, *vybiračúný* (= mlsný) — *mrtvý*, ale i po jiných souhláskách, srov. *sypovina* — *osýpky*, *jazyk* — *jazýček*, *hyboký* — *hýpka* (= hloubka), *ležáčky* — *krátký*, *chytřejší* — *hluchý*, *rybník* — *skorý*, *něstý* — *hoťý*, *netýja* (= škvábky) — *uťřítý*, *dybyste* — *chudý*, *ony* — *rospráskaný* apod. Po „měkkých“ souhláskách je tu téměř veskrze *i/i*, srov. *čistý* — *čítat*, *široký* — *šítka*, *život* — *žiberko*, *staří* — *s Krom' eřiža*.

Vedle těchto případů se však objevují i některé známky určitého rozkolísání původního povědomí o rozložení měkkého a tvrdého *i*, projevující se v nestejně výslovnosti téhož výrazu u jednoho mluvčího, ale i u různých mluvčích, a to zvláště

po retnicích, srov. např. *micák* i *mycák* (= králík), *miškát* i *myskát* (= zvěrokleštič), *myskovat* i *miškovat*, *minář* i *mynář*, *chlopútiko* i *chlopýtiko* (= klapka na oči pro koně); po jiných souhláskách je takováto nejednotná výslovnost řidší: *prič* i *pryč*, *kyselý*, ale *kiselica*. V instr. pl. substantiv zakončených na *-(a)mi* se u některých starších mluvčích objevuje rovněž realizace *-(a)my*, srov. *psamy*, *volamy*, *pekařamy*, *vozamy*, *nožamy*, *husamy*, *kostamy*, *polamy*, *dveřamy* apod. (ovšem často vedle jiných zakončení, srov. 315). Slova vzniklá z cizích výrazů mívají obvykle *-i*, např. *friško*, *špiritus*, *fabrika*, *šnicle* aj.

212 Po měkkých souhláskách nedochází zpravidla k přehláске *a > e*, a to především v zakončení, např. v nom. sg. subst. fem. *mlékárka*, *kuchyňa*, *ulica*, *meza*; dále u neuter, např. *tela*, *hřib'a*, *kota*, *kuřa*, *prasa*, *húsa* a u těchto jmen analogií i v ostatních pádech sg.: *kuřate*, *kuřati*, a rovněž u adjektiv z nich utvořených, např. *kuřaci*, *prasací*. Původní *a* je také v gen. a u životných též v akuz. sg. subst. mužského rodu s měkkým zakončením v nominativu, srov. *pekařa*, *tkalca*, *strýca*: *kraja*, *ohňa*, *noža*, *koša*, *do kořeňa*, v gen. neuter *spod loža*, *s pola*, *ot srca*, a dále i v instr. pl. neuter *polami*, *vajcami*, i fem. *trávníkami*, *ložnicami* (= postelemi). Nepřehlasované jsou rovněž slovesné infinitivy *zabíjat*, *púšcat*, *obracat*, *střílat*, *házat* a také *žat*, *přast* (dále pak i *přastica*, *přadeno*, *přaza*). V některých případech došlo k určitému vyrovnání, srov. inf. *třást*, indik. *třasu*, *třaseš* atd.

V základech slov k přehláске někdy došlo, např. *ječmeň*, *jetelina/đetelina*, *ješčerka*; nepřehlasované podoby se vyskytují méně často: *jazovec*, *jastřáb/jestřáb*. Přehlasovalo se též staré dlouhé *á* v slovesných základech, např. *smít sa*, *oňi sa smíli*; *zehřít*, *zehřítý*, a u adjektiv typu *husí* (*polévka*).

Jinak koncové dlouhé *á* po měkké souhláске hojně zůstává, u některých morfologických typů téměř výhradně. Tak např. řada sloves původně 4. třídy končí v 3. os. sg. na *-á*: *zabíjá*, *púšćá*, *obracá*, *střílá*, *válá*; jiná slovesa téže třídy končí na *-á* v 3. os. pl., např. *oňi vařá*, *kúp'á*, *musá*, *odletá*, *nasadá*, *tlačá*, *sušá*, *prav'á*, *mlív'á*, a dokonce i sloveso cizího původu: *léky nevrědá* (= nepůsobí). Dlouhé *á* zůstává i v dat. a lok. pl. subst. fem., např. *nohavicám*, *nohavicách*; *kostám*, *kostách*; *nocám*, *nocách*; *v'ecám*, *v'ecách* a u pl. tant. *dveřám*, *dveřách*. U subst. neuter je jen v dat. pl. (v lok. pl. je *-och*): *polám*, *ocám*. Na *-á* končí i některá adverbia, např. *stihšćá* (= o tloušťce).

213 Podobně jako *'a*, *'á* nepřehlasuje se většinou ani *'u*, *'ú*. Zůstaly zachovány podoby jako *čul* (= slyšet), *břuch*, *kožuch*, *kluka*, *klučka*, ale vedle nich existuje jen cizí, *slíbit*. Dále stojí vedle sebe podoby obojí: *lidé* i *ludé*, *lto* i *lúto*, *líbit sa* i *lúbit sa*, *zítra* i *zutra*. Výrazné lexikální archaismy *táhne juh*, *juži* (= jde obleva) jsou patrně podporovány srbocharvátským prostředím, např. výrazem *jugovina* (= obleva). V morfologii zůstává *'u* důsledně v akuz. sg. měkkých substantiv fem. samohláskového zakončení: *chvítu*, *síňnicu*, *Slavóniju*, dále u neživotných měkkých maskulin v dat. sg., např. *ohňu*, *nožu*, a ve vokativu životných měkkých maskulin, např. *pekařu*, *Bohušu*.

Dlouhé *'ú* zůstává ve slovních základech, např. *klúč*, *sklúzat*, *cúdit*, *čúvat* (= slychat), *đúra*. Rovněž důsledně se zachovává v některých mluvnických formách, především u sloves v 3. os. sg. III., IV. a V. třídy, např. *oňi obracajú*, *hážú*, *zbitú*, *držávají*, *dajú*; *majú*, *chcú* (v některých případech jako mladší podoba vedle starší formy, např. *oňi mlív'á/mlívují*). Dále je v instr. sg. substantiv samohláskového i souhláskového zakončení a měkkých zájmen ženského rodu, srov. *hore vesňicú* (!), *našú večerú*, *kostú*, *tú istú mastú*, *nocú*, *mojú* dále i *se mňú*. U substantiv neuter typu

staveňi se objevují podoby s *ú* jen u některých mluvčích, např. *ke staveňú, o zelú, f pěrú*, nezřídka vedle podob přehlasovaných.

214 Po tvrdých souhláskách je *ú* tam, kde se ve spisovném jazyce zpravidla vyvinulo *ou*, např. v základech slov: *krůř, chrůst, lůka, sůdec* (= soudce), *půtec* (= pěšinka ve vlasech), *strůžek* (= struhadlo), a to i v některých slovech od původu cizích: *šmigrůst* (= pomlázka), *šnůrka; unůk* (= vnuk). Kromě toho však existují vedle sebe dubletní podoby, v nichž *u/ú* alternují, srov. *struna/strůna, kuželka/kůželka, žlutko/žlůtko, hlub/hlůb* (= kostál). Na *ú* končí i 3. os. pl. sloves I. a II. třídy, např. *oňi nesú, vedú, tahnú, začnú*, a instr. sg. substantiv typu *žena*, např. *mašínú, z manželkú*, a u číslovek a „tvrdých“ zájmen, srov. *s tú jednú*, i u akuz. sg. adjektiv fem., např. *na svatú Kaču, matku živú, nějakú stařenku*. Poměrně hojně je *ú* v příponách některých slovo tvorných typů, srov. *škarůpka, lašťůfka*. Někdy v příponách alternuje *ú* s *u*, např. *tichůčký, ale zeleňůčký, drobunský*.

215 Dlouhé *é* se většinou neúží, a to jak po tvrdé souhláse, např. *pécek* (= kamínka), *studěnka, kamének, sěl* (= sil), *suché, žlutkavé*, tak i po měkké: *chlév, chlévec, mléko, podmáslé*. V některých případech se vyskytují obojí podoby, zúžené i nezúžené, vedle sebe, srov. *zelé/zelú, poctolé/poctolú* (= zásuvka), ale jen *obilí*. Podoba *polífka* (vedle *polěfka*) je patrně pozůstatek mluvčí, jejíž rodiče pocházeli z Bystřicka pod Host. U výrazu *podlůčky* (= mužské spodní kalhoty) jde snad o lexikalizaci podporovanou ztrátou povědomí fundace původní podoby pojmenování.

216 Před *ji, jí a ňi, ňí* se o dlouží, srov. *dó[j]ít, kó[j]é, zvoňit, hóňi*.

217 Těžeslabičné *aj* zůstává beze změny, srov. *vajce, podaj, počkaj, obyčaj, kolaj*; v slovech cizího původu se někdy mění v *ej*, někdy zůstává, např. *grejcar*, ale *šlajfka*. Předponové *naj-* se mnohdy vyslovuje jako zdložené *náj-*, někdy pouze jako *ná-*, srov. *nájhypší* (= nejhlubší), *nálepší*. (Srov. i 47.)

218 Z jednotlivých vokalických nesystémových realizací stojí za zmínku běžné užívání starých dubletních podob *muset/moseť* a ojedinělá výslovnost *medvid* vedle obvyklého *medv'ed*.

221 Pro *konsonantický* systém zkoumaného nářečí je charakteristická existence dvojího *l*, obvykle *l* středního a *l* výrazně tvrdého, a to převážně v slovech domácího původu, srov. *vyplázil — postál, pola — stodoła, léce — malé, levý — poledňe, kulovatý — około, lúto — thúcl, ludé — pluh, líto — malý, lípa — lyko*, ale jen *lybový* (o mase). V cizích slovech pak je převážně *l* střední, např. *lůtra* (= žebř), *kastról, petról* aj. Ojedinělé cizí výrazy se, pokud jde o výslovnost jejich *l*, „přizpůsobily“ slovům domácím, srov. *šuplůtko*. Kromě těchto vyhraněných případů existují však výrazy, které i jeden mluvčí vyslovuje rozmanitě, srov. např. *slačec/slačec, klupko/klupko, luža/tuža, žlutý/žlutý* aj. O tom, že *l* bylo dříve patrně blízké *u*, svědčí případy dnes už víceméně lexikalizované jako *užica* (vedle *ližica, tyžica*), *žutý* (vedle *žlutý, žlutý*), *žutko* (vedle *žlutko, žlůtko*) a dále *hůtek* (= doušek), *pů jednej, okuka* (= oklika), *suza* ap. K vysouvání *l* dochází u slov odvozených z kořene *hlub-/hlyb-*, srov. *hůpka, hůboký, hůb'ěj*, k přísouvání pak ve slovech *brablenec, brablenčák* (= mravenec, mraveniště) a *sršleň*.

222 Poměrně dobře jsou zachovány měkké retnice, a to jak před *e, é*, tak i před *a, á* a *ú*, srov. *m'ech, sv'et, f tem gríf'e, ob'ed, p'esňička, spom'él, hůb'ej; hřáb'a, oňi trůb'á, rozum'á, prav'á, tref'á; zem'ú, krv'ú*. Vedle toho se však řídce vyskytují i podoby „rozložené“ v hlásku *retnou + j*, popř. u *m* také + *ň*, např. *zem'ák / zemják / zemňák*. Ojedinělá je depalatalizace výrazu *veža* a případy, v nichž nepochybně zapůsobily analogie různého druhu, např. *hromice* (= hromnice) a *mňat* (= nat).

223 K typickým konsonantickým rysům zkoumaného nářečí patří i *ř*, srov.

zbfchat sa (= zotavit se), *třní, kráva třce, křdel* (= hejno), *vřba* aj. Příklad *ř* jsme nezaznamenali. Ke krátkému *ř* se ojediněle přisouvá *i*, např. *řilný vůz, řilručký*.

231 Z dalších, víceméně však ojedinělých hláskoslovných rysů sluší připomenout záměnu retnic *m > b*: *brabeneec, v > b*: vedle *brabeneec* a *brableneec* též *hedbávný, klebetřica, a b > v*: *bidělko/vidělko, verunka* (= sluněčko sedmítečné). V některých slovo tvorných typech se *v* vysouvá, srov. *pospraovat*. Ojediněle stojí na místě *v* hláska *ř*, srov. *slobodný*.

232 Obdobně řídké je střídání skupin *sk — šk*, např. *škrivánek/škrivánek, škarůpka*. Nepřilíši často se odsouvá hláska na počátku nebo uprostřed slova, např. *vlaštufka/laštůfka, přimeňl, kurotva*, nebo se přisouvá zvláště do souhláskových skupin, např. na začátku slova *šklízat* (= klouzat), a podobně i uprostřed, kupř. *petruželé/petrželi*. Analogií dochází k vyrovnávání tvarů *chcet/chtet*. Ojediněle se vyskytuje *ř* za *ž*, např. *drubeř, jindy zůstává, např. krádeř, žebřík*. Stará skupina *šč* se zachovává, srov. *ščipil, ščica, ščestí, ščava, ješčerka, Ščepán*, podobně jako skupina *stř*: *střešňa, střevic, střapatý*. Jiné sykavkové souhláskové skupiny se často zjednodušují, např. na *Valasku, muský, mušči*...

233 Z protických hlásek se vyskytuje ojediněle *h*, a to v řeči starší generace v lexikalizovaných případech jako *hobličky* (= ledviny), *Hanča*. Hiátové *j* je pouze u starých slov, např. *jeleň, ječmeň, jazyk* apod., vedle výrazů bez tohoto *j*, srov. *ešče, především před i*: *izba/jizba, iskra/jiskra*. Etymologicky znělé jednotlivé souhlásky i souhláskové skupiny na konci slov se před pauzou vyslovují nezněle. V některých případech se objevuje místo *k — g* ve slovech domácích, srov. *gořalka, gate, mizga, mňagat, gula/kugla*, i ve slovech přejatých nebo cizího původu, např. *guláš, grudal sa* (= kulovat se), *tragač, grypa, šmigrušt, gréfa* (= bidlo žebřin), *vergl, agát, aruzlóg, lugár* (= hajný) apod. Skupiny *tv, chw, kv, sv* se zachovávají: *tvůj, tvarůžek, chvíla, chvdilit, naschvdil, kvitko, kvočka, mrkva, krokva, sv'etlo, svůj, svatý, svítí*, a to i v slovech cizího původu, např. *kvelb*. Geminované souhlásky se nevysskytují, srov. *kamený; maso, kaša, neco*.

Ojedinělá záměna *ch/f* se objevuje v dubletě *lechký/lefký*. Před předponami *-ský, -sky* je za pračeské *ň* zpravidla *n*, např. *konský, lonský, předlonský*. Substantiva *n*-kmenová mají měkké zakončení, srov. *kameň, jeleň, deň, ječmeň, kořeň*. Počáteční skupina *hř-* se většinou nezjednodušuje, např. *hřib, hřebeň, hřada*, zaznamenali jsme však ojedinělé *řbet*. Slovesné infinitivy a některá *i*-kmenová substantiva maskulina i feminina končí na *-t*, srov. *slézat, zhoďit, set, thůct; host; zlost, pam'et, pít* aj.

234 Některé souhláskové skupiny se v proudu řeči zjednodušují, tj. některá souhláska se vypouští, např. *rosv'etlivá se* (= rozednívá se), *slak, slačec, vysléct/vyzléct, prázno, nadvihnut*, jiné se rozmanitě přeskupují, patrně i za spolupůsobení podvědomých asociací, srov. *proštranek* (= postraněk), *pahnost* (z pazneht), *provislo* (= povřísl). Vedle toho existují souhlásková zjednodušení, popř. některé typy odsouvání souhlásek, které mají pro svou značnou frekvenci blízko k některým případům lexikalizovaným, např. *dyby, dycky, dyž, šak, ledakeryj* ap. Sykavkové ani jiné souhláskové skupiny na morfologickém švu se většinou nezjednodušují, např. *babiče, špačci, zaplatte, dovette*, právě tak jako na rozhraní slov: *vezneš si u nás, až zavřeš, nemáš zuby*.

235 Vnitroslovní asimilace i asimilace na švu slov jsou vesměs znělé, srov. *gvůlivá tem, nezhoď, my zme, jag jama, kolnázd roku, tož byh býj umřét, mluvid mluvim, ale psad neumim* atd. V imperativech typu *prosme, pišme, kupme* je před *-me* neznělá souhláska. Předpona *s-* před slovy začínajícími na *l* zůstává většinou neznělá, srov. *složít, slézat*, nebo je ji možno vedle neznělé podoby vyslovit též znělé, např. *vyslékati/*

vylékat. Před slovy začínajícími na *h-* se předpona *s* vyslovuje veskrze zněle, a to i tehdy, vokalizuje-li se: *zhoďít, zhrívát/zehrívát, zhňít*; zněle je předponové *s-* i v konsonanticky „zjednodušené“ podobě *zest, oňi zija* (= sníst, oni snědí). Neslabičné předložky před slovem počínajícím znělou souhláskou nebo samohláskou se vyslovují zněle, např. *z mamú, z vodú, z hůlkú; z autem; g mam'e, g vođe, g holičovi; g autu, v Americ*. Ráz se nevyskytuje ani mezi samohláskami uvnitř slova, ani na švu slov, srov. *poumývat, neuderi; Biličé a Kotasé, u okna*.

24 *Kvan*tita se v mluvě Běliševčanů realizuje z větší části stejně jako v ostatních moravských nářečích (mimo nářečí lašská). To znamená, že se proti spisovnému úzu některá dvojslabičná substantiva feminina a neutra krátí, např. *vrana, jama, klada, žaba, skala, síla, březa, lipa; leto, blato*, podobně i některá jednoslabičná maskulina, např. *hrach, mak, prah*. Na druhé straně se zase dluží kmenové samohlásky, např. u subst. neuter typu *stavení*, srov. např. *staveňi, kaměňi, pěři*. Stejně jako i na části východomoravského teritoria lze u tohoto typu však pozorovat krácení koncového *-i*, takže vedle dlouhého bývá tu často polodlouhé až krátké, např. *čítaňi/čítaňi/čítaňi...*

Z obecně moravských jevů týkajících se kvantity připomínáme aspoň dlužení kmenových vokálů u muž. formy participií *l-*ových, např. *čítál* (ale *čítala*), *um'el* (ale *um'ela*, podobně *zhrívál, rožál/rožnůl, uschnůl, vádl, nosil*, muž. i žen. formy pak u typu *nés a nésla, sék a sékla*; dlouhé jsou koncovky u číslovek *tři* a *čtyři* ve spojení s život. substantivy, srov. *tře, čtyře chlapi* (nikoli však u dva, oba, srov. 331); řadové číslovky utvořené od základních číslovek *šest, sedm, osm* mají kmenovou samohlásku dlouhou, tedy *šestý, sedmý, osmý*.

Z jednotlivých zvláštností v kvantitě uvádíme konečné podoby *listopád, pivovár, zahrádek, slúnečko, mluvívat, fčera, tedováđ, otkáđ, dosaváđ, zasej, teprvu*.

O některých jiných charakteristických rysech kvantitativní povahy srov. jinde, např. o typu *hóhí*, v 216, o typu *třhí* v 223, o krátkých dat. tvarech typu *chlapom viz* v 314, o krácení u flexe adjektiv, zájmen a číslovky *jeden* v 321—324.

Jak jsme už uvedli, některé rozdíly v kvantitě plynou patrně z toho, že informátoři pocházejí z různých moravských lokalit (srov. 1). Ale rozkolísání, co se děleky týče, bývá též u jediného mluvčího. Např. v tvarech přičestí min. činného jsme vedle dlouhé kmenové samohlásky nejednou slyšeli i krátkou, tedy *minůl* vedle *minul, přišel* vedle *přišel, pođívál* vedle *pođíval se* apod. Tendenci krátit jsme pozorovali u jednotlivých slov jako *hlub* (vedle obvyklého *hlúb*), *provislo* (vedle *provislo*), *hrabica* (vedle *hrabica*), *mluvít* (vedle obvyklejšího *mluvívat*), *krajic/krajic...*

Patrně vlivem charvátského jazyka, tedy jazyka bez kvantity, nastává pozvolná ztráta povědomí o kvantitativních poměrech v starém rodném nářečí. Dokládají to nejen už výše uváděné případy krácení samohlásek, ale také kolísání v kvantitě, a to v základech slov i v jejich příponách, jak o tom svědčí např. tyto doklady: *strúna, kúželka, kúlík* (vedle *kolík, kulík*), *lašťůfka, zapřhýj, solénka, fukár* aj.

25 Přízvuk je v běliševacké mluvě ve shodě se stavem na východní Moravě většinou na první slabice, u některých informátorů jsme se však často setkávali s přízvukem na předposlední, např. *dohro'mady, um'feli, po'máhat, tva'rúšky*. Tam, kde je penultima dlouhá, je přízvuk zvlášť výrazný; navíc je tato dlouhá samohláska obvykle delší než dlouhá nepřívzvučná.

3 Z tvaroslovných jevů charakterizují mluvu Běliševčanů zejména tyto:

311 Nominativ pl. substantiv neživotných mask. na *-s, -z* má zakončení *-e*, např. *voze, ocase, nose*; lok. sg. na *-i*: *na vozi, ocasi*.

312 Substantiva rodu ženského na *-sa, -za* přešla k měkkému skloňovacímu typu, např. *z mise, na misi, o suzi*.

313 Instrumentál sg. všech feminin má pravidelně zakončení na *-ú*, např. *s tú kostí, nohú, búdí*.

314 Dativ pl. mask. má koncovku *-om*, lokál pl. pak *-och*, např. *psom, kořom, sísedom, volom; na vozoch, po schodoch*.

Všechny uvedené morfologické znaky (311—314) se drží u střední a starší generace beze změn.

315 Naproti tomu instrumentál pl. skýtá velmi pestrý obraz. U neuter a maskulin se vedle starobyklých koncovek (o-kmenových, resp. řo-kmenových) *-y/-i* slyší též tvary na *-ami/-amy* a *-ama*. Koncovky *-y/-i, -ami, -ama* se objevují bez patrného omezení u téže osoby; zdá se však, že koncovka *-y/-i* je méně častá. Instrumentál na *-amy* je jen u některých členů rodin pocházejících z vesnic na sever od Valašského Meziříčí. Tak máme doloženo ze *súsedami, súsedamy, súsedama* i *súsedy; pekařami, pekařamy, pekařama, pekaři; vajcami, vajcamy, vajcama, vajci; džami, džamy, džama, dží ...* Velmi řídká je koncovka *-ma*, podle našeho zjištění je omezena jen na subst. *volma, kořma*.

Instrumentál pl. fem. má koncovky *-ami, -amy, -ama*, např. *z husami, husamy, husama*. Koncovka *-ma* je jen v případech *v'ecma, též dveřma*. Sufix *-ima* máme doložen jen u slov typu *kost* (*s kostíma*) a typu *pole* (*za políma*). S největší pravděpodobností jde o staré měkké zakončení přinesené do Běliševce už z Moravy, nelze však zcela vyloučit ani podpurný vliv obdobných srbocharvátských forem na *-ima*. Z Rožnovska známé podoby na *-ý* (*s chlapý*) a na *-ámí/-ámy* (*husámí, husámy*) jsme nezaslechli.

321 Řada jevů charakterizujících řeč Běliševčanů týká se morfologie adjektiv a zájmen. Flexe těchto dvou slovních druhů a číslovky *jeden* se značně sblížila, srov. např. *teho jehoho známého*, a je typická tím, že tu téměř v celých paradigmatech dochází k značnému kolísání v kvantitě zakončení. Nejsme patrně daleko pravdy, tvrdíme-li, že v těchto případech mohlo dojít k neutralizaci kvantity. K odlišení jednotlivých pádů ostatně naprosto postačují výrazné koncovky. S kolísáním jsme se běžně setkávali i u téhož informátora. Máme např. zapsán lokál *o našem, mojem, jednom, dobrem* (*chlapu*) vedle *o našem, jedněm, mojem/mém, známém*; instr. *s kerým dobrým* vedle *s kerým příbuzným*; gen. a lok. pl. *dobrych, dat. dobrým* vedle *dobrych, dobrým, instr. pl. dobrýma* vedle *dobřýma* a též *dobrymi* vedle *dobřými*; nom. pl. ukaz. zájm. život. *ti* vedle *ti*, akuz. sg. fem. *tu* vedle *tú* atd.

322 Dativ sg. adjektiv a zájmen a číslovky *jeden* u mask. a neuter je bez koncového *-u*, je tedy stejný jako lok. sg.: *k tem jednom našem dobrem, k synovem ogaru* (= k synovu chlapci), *Jankovi Adámkovem*, vedle toho také *k tem jedněm našem dobrém*. Pouze občané pocházející z Kateřinic a Vičče říkali *k temu jednemu dobrému* (*sedlákovu*).

323 Lokál (a dativ) se liší od instrumentálu, např. *o tem dobrem*, ale s *tým dobrým*. Je odlišný i u přivlastňovacích zájmen, kde lokál má podobu *o mojem/mojém*, ale instr. bývá *z mojím/ z mojm*; podobně je *o našem/našem* proti instr. *z naším/ našim*.

324 Téměř důsledně je krácení *-i-* v instr. a lok. sg. a ve všech pádech pl. měkké adjektivní flexe. Tak jsme zapsali např. *ze staršim, k staršim, o staršim ...*

325 Značné kolísání v kvantitě je rovněž u flexe zájmen *náš, váš*. Vedle už uváděných příkladů srov. např. dat. sg. fem. *k naši/naší*, instr. pl. *našimi(y) × našými(y)*, ale také *našíma/našíma*.

Toto kolísání v délkách koncovkových samohlásek bychom mohli vysvětlovat

vlivem jazyka srbocharvátského, tedy jazyka bez kvantity. Vyvstává však otázka, proč k takovému vlivu došlo zrovna u flexe adjektivní a pronominální. Sledování stavu v nářečích východomoravských ukázalo, že krácení nebo aspoň tendence ke krácení v nich dávno existuje, zejména u flexe zájmenné; je to tedy prvek už domácího vývoje.¹⁴⁾ V běliševacké mluvě se pak tento rys vlivem jinojazyčného okolí mohl rozšířit nad míru běžnou u nás.

326 Genitiv sg. fem. u adjektiv a zájmen a číslovky *jeden* se rovná lokálu a dativu a *zni tej jedneji známěj/těj jedněj známěj*.

327 Velmi příznačné jsou staré tvary akuz. osob. zájmen *mňa, ta a sa*. Udržují se beze změn. Souhlásková skupina *mň-* se u zájmena 1. os. dostává analogií i do instr., srov. *se mnú/se mňú*.

331 Na kolonizaci B. z různých míst Valašska ukazuje též flexe číslovek *dva, tři, čtyři*. V jednotlivých rodinách bylo možno zapsat tvary gen., dat., lok. a instr. buď *dvoch, dvom, dvoma; třoch, třom, třoma; čtyřoch...*, nebo *dvuch, dvum, dvuma; dv'em, dv'ema; třech, třem, třema; čtyřech...* Je pozoruhodné, že naši informátoři u číslovek *dva, oba* neodlišovali délku maskulina životná. Pro mask. život. i neživot. jsme zaznamenávali jen tvar *dva, oba bratři/dva, oba nože*.

341 Podobně jako na Valašsku nepřecházejí ani tu slovesa typu *řezat* k vzoru *dělat*, a tak se slyší v Běliševci naprosto běžné podoby *on miše, trče, mňádže, škřéče, chráme, stříče, říče, chlašče, šepce*.

342 Analogický imperativ u sloves 1. a 2. třídy má v pl. podoby *pošlíte, otevřite, začněte*. Zcela ojedinělý je zápis *pošlete*.

41 Také z hlediska slovo tvorného se jeví běliševacké nářečí jako výrazné východomoravské, a to především v oblasti odvozování slov (srov. i 63). Ukazuje na to mimo jiné hlavně způsob tvoření a množství rozmanitých deminutivních typů. Ve zdrobnělých substantivech muž. rodu se zpravidla připojují neuzúžené přípony *-ének, -ěček (řemének, svořének; hrněček)*, které jsou nepochybně podporovány některými neuzúženými podobami nezdrobňujícími (např. *talěř*). Obdobně neuzúžené podoby fungují i při tvoření zdrobnělých substantiv neuter, srov. *seménko, vidélko, polénko*. (Srov. 214.) Z archaických deminutivních přípon se vyskytuje především u substantiv maskulin přípona *-ec*, např. *stolec, chlěvec, stačec; pútec; zákalec*, a u neuter *-co*, srov. *kolca* (= pluzní kolečka). Hojná jsou deminutivní maskulina na *-ek*, srov. *mostek, schodek; paleček, oříšek* (obojí = střízlík), *cezánek, vdolek*, dále na *-ík*, např. *pařík* (= skrojek), *košík, křížík* (= závlačka); na *-inek, šípinek*; a konečně na *-iček, jaňiček* (= skrojek), *psí jaziček* (= jitrocel kopinatý). Deminutivní feminina končí často na *-ička*, srov. *metlička, maslička, žemlička, masňička*; dále na *-ěčka, sklěněčka*; na *-inka, mašinka, šípinka, maminka*; na *-enka, stařenka, húsinka*; a také na *-ka, rúčka, klúčka, mateřídúška, iskerka* (= sedmikráska) aj. K nejčastějším deminutivním příponám u neuter patří *-átko*, např. *kuřátko, húsátko, -alko, struhalko, hrkalko, -ílko, cedílko; -ičko, poličko; -ěčko, brdečko, kolečko*; a *-ko, křupko, rybí očko, korýtko* aj. K těmto deminutivním typům nepochybně patří pluralia tantum na *-ky* jako *podlíčky* (= spodky), *plátenky, sánky, necútky* (= necky na těsto); na *-íce*, např. *nožice* (= nůžky); na *-ka, dvěrka*, a dále některá substantiva, jichž se obvykle užívá v plurálu, např. *varušky, botky, hoblíčky, ohrapky*.

Augmentativní a zhrubělá substantiva končí obvykle příponou *-isko*, např. *húsisko, koňisko*, nebo *-sko*, srov. *ropsko, křafsko*, a *-eno*, např. *dřeno*.

42 Substantiva látková jsou zakončena na *-(in)ec*, např. *koňinec*; především však

¹⁴⁾ Bylo by možno citovat už Fr. Bartoše, *Dialektologie moravská I*, Brno 1886, str. 73—74.

na *-ica*, např. *kiselica*, *zelňica*, *ovarovica* (= polévky), *vaječňica* (= míchaná vejce); a dále na *-ina*, *prasačina*, *kuřina*, *kačeňina* (= masa); na *-ečka*, *česnečka* (= polévka); na *-enka*, *škvařenka* (= míchaná vejce). Substantiva označující zaměstnání mužů se hojně tvoří příponou *-ář*, např. *dratař*, *pekař*, *hrobař*, popř. *-ář*, srov. *mindř|myrdř*, *verglář* (= kolovrátkář), *komindř*, a dokonce i *zadržgář* (= člen zadrugy, tj. zemědělského družstva); dále *-ec*, *tkadlec*, *súdec* (!); řidčeji *-ňik*, např. *zedňik*, *řezňik*; *kominňik* (= zralá pýchavka); a *-áč*, *pohrabáč* (= cestář). Substantiva označující (živé i neživé) nositele vlastností se hojně tvoří od adjektiv, ale i od sloves a od substantiv příponou *-ec*, *bojazlivec*, *ožhralec*; příponou *-ák*, srov. *levák*, *zdechlák*; *-áč*, *švrdrač*, *žhrač*; *-ář*, *lhář*; *-a*, např. *nešika*, *nemotora*; *-ina*, *zdechlina* (= lenoch); nebo jsou bez přípony, např. *zhňil* (= lenoch). Feminina končí na *-ka*, *jabůfka*, *močůfka*; *-(en)ka*, *slam'enka*; na *-ica*, *čarodeňica*, *klebethica*; *darebňica*, *spodňica*, *bočnica*, *krkavica*, *ledovica*; a na *-ina*, *mišaňina*, *úvraňina*. Jména nástrojů mají zakončení na *-ák*, *cedák*, *kameňák*, *švrlák*; na *-ek*, *klátek* (= obložení střenky nože), *strůžek*, *cezánek* (srov. i někt. případy deminutiv), u feminin zakončení *-ica*, *-ička*, *jařmice*, *masňička*, a u neuter *-isko*, *kosisko* (= kosiště), *bičisko*. Dějová jména se hojně tvoří příponou *-ica*, srov. *dřeňica* (= chumelenice), *fujavica*; pod. i *vichřica*, *zábijačka*. Obecná jména místní jsou zakončena příponou *-ňa*, srov. *kovárňa*, *lekárňa*, *kúpelňa*, pod. pak i *kasárňa*; *-ka*, *drvárka*, ale zejména příponou *-isko*, např. *rubisko* (= paseka), *zem'ačisko*, *ovesňisko*, *ječmeňisko*, *žitňisko*, ojedinele pak *-ňik*, např. *kurňik*. Jména hromadná končí obvykle na *-í*, *křibí* (= křoví), *třňí*, *maliňáci*; méně často na *-stvo*, *šactvo*; zcela ojedinelý je případ hromadného feminina se zakončením na *-áč*, *zem'ač* (= brambory).

43 Přechylování od vlastních jmen osobních se děje od jmen mužských příponami *-ka*, např. *Frydrych—Frydryška*, *Urban—Úrbanka*, *Mičula—Mičulka*, *Škrobák—Škrobáčka*, dále pak příponou *-ena*, srov. *Vrábel—Vráblena*, *Hruška—Hruščenka*, *Macháček—Macháčena*, *Drda—Drdena*, ojedinele pak *-enka*, *Adámek—Adámčenska*, a *-(ov)ica*, *Milér—Milérovica*. Vedle toho ovšem pronikají podoby na *-ova*, *Hruškova*, *Adámkova*. Mužská a ženská jména obyvatelská končí na *-an|'an* a *-anka|'anka*, srov. (lid. B'elišovec) *B'elišofčan*, *-ka*, (Tominovac) *Tominofčan*, *-ka*, (Grabarija) *Grabárčan*, *-ka*. Řidčeji se objevují též podoby na *-ec* a *-ka*, např. *Grabárec*, *Grabárka*, *Moravec*. Jména příslušníků rodiny, jejíž jméno se vyskytuje v obci vícekrát, tvoří se příponou *-é*, např. *Kotasé*, *Fridrišé*, ale i příponou *-i*, např. *Macháčci*, *Hrušci*.

44 Adjektiva látková se tvoří od substantiv příponami *-ný*, např. *zžený*, *hedbávný*, dále *-ený*, *vlžený*, *m'edený*, *slam'ený*, *dřev'ený*, a *-ový*, *zem'ákový*, *plechový*. Adjektiva znamenající výsledek jisté slovesné činnosti končí na *-tý*, srov. *začatý*, *rozatý|roznutý*; *klenutý*; *utřítý*; *zeřtítý*, *vztítý*, dále na *-ný*, např. *porýpaný*, *rospraskaný*, *popukáný*, *otevřený*. U těchto adjektiv se často zachovává nezměněná kmenová souhláska: *udený*, *zasadený*; *donesený*, *kvasený*; *zezený*. Dále končí tato adjektiva na *-tý*, *zapřihlý*, *zdechlý*, *zhňitý*. Od přechodníků se tvoří adjektiva zcela ojedinele, srov. *v'ěsací zámeček*. Přivlastňovací adjektiva končí na *-ú*, *-ova*, *-ovo*, např. *Škrobákú*, *Škrobákova*, *Škrobákovo*, a na *-in*, *-ina*, *-ino*, např. *Pauliňin*, *Pauliňina*, *Pauliňino*. Adjektiva, která nepřivlastňují jednotlivci, končí na *-í*, *mašičí*, *prasací*, *psi*, *husí*, *rybí*; *babí*, a na *-ský*, *volský*, *krafský*, *konský*, *selský*, *panský*, *pekařský*, popř. na *-ký*, *zedňický*. Příponou *-ský* končí i adjektiva odvozená od místních jmen; ta se při tvorbě přídavných jmen uplatňují mnohdy ve „zkrácené“ podobě, a proto vedle nich uvádíme i náležitou, mnohde ovšem lidovou formu místního jména, např.: *B'elišovec—b'elišofský*, *Tominovec—tominofský*; *Daruvár—daruvárský*. Výraznou míru své zá-

kladní vlastnosti vyjadřují adjektiva na *-atý*, *slamnatý* a snad i *chlupatý*, a na *-ovatý*, *kulovatý*; menší míru adjektiva na *-avý*, srov. *žlutkavý*, *zelenkavý*.

45 Výraznými slovtvornými kategoriemi jsou deminutivní a augmentativní adjektiva. Ze zdrobňovacích přípon je hojný sufix *-učký*, např. *malučký*, *slabučký*, *zeleňučký*, a *-unký*, *malunký*, *drobunký*. Přípona *-učký* se objevuje i u zájmena, srov. *samučký*. Z přípon, jimiž se tvoří adjektiva augmentativní, sluší připomenout *-anský/-ánský*, např. *velikanský*, u adjektiva s rozšířeným kmenem *dlúhatánský*, a snad i *-avý*, *dúravý*. Komparativy přídavných jmen se tvoří příponou *-ejší*, *prvňejší* (= minulý), *p'ekňejší*, hojněji však příponou *-ší*, *tupší*, *nořší*, *lacínší*, *mlačí*; *hypsší* (= hlubší); v některých případech nedochází k palatalizaci kmenové souhlásky, srov. *drachší*, jindy existují obě podoby, palatalizovaná i nepalatalizovaná, vedle sebe, např. *sušší/suchší*.

46 Slovesa opakovací se tvoří příponami *-ovat*, např. *chybovat* (= nedostávat se), *okrajovat*, *obřezovat*, *přisolovat*, *vypadovat*, dále *-ivat*, např. *pásivat*, a *-ávat*, srov. *síjávat*, *okopávat*, *píjávat*. Hojná jsou také slovesa s dlouhou kmenovou samohláskou a s *-va-* ve kmeni, např. *čúvat*, *vařúvat*. Rovněž dlouhou samohláskou, výjimečně i souhláskou, ale bez *-va-* mají slovesa jako *přísálat*, *píkat*, *odšlat* (= oddělovat), *přemírat*, *třkat*, *zahřát* apod. Distributivnost vyjadřuje složená předpona *poz-*, srov. *pozvybírat*, *pozumívat*. Některá slovesa s *-va-* ve kmeni však mají prostý význam trvaci, srov. *bývat* (= bydlet), *umývat* (= mýt), *zehřívát*, *vdávat sa*; sem se řadí i slovesa cizího původu: *hemovat*, *šlajfovát*. Distributivnost proniká i u sloves se zdloženou kmenovou samohláskou, např. *utláčat*, *posýpat*, a zčásti i u sloves (jimiž odpovídá spisovný typ *sázeti*) jako *pokhřízat*, *střítat*, *zháňat*. Řada předponových sloves využívá k vyjádření téhož významu jiných prefixů než obecná čeština nebo jiná česká nářečí, např. *probudit sa/obudit sa* (= probudit se), *okúpat* (= vykoupat), *donést* (= přinést), *podělat* (= udělat); *vyzít* (= zout) apod.

47 Adverbia končívaly na *-e*, např. *iste*, *hodně*, *p'ekně*, *čiste*, *špatně*, *pitom'e*; *hóre*, *dole*, ale častěji na *-o*: *slabo*, *včhko*, *tenko*, *leřko*, *bledo*, *náhlo*, *skuhavo* (= kluzko), a dokonce (z cizího základu) i *friřko*. Na *-o* končí i adverbiální deminutiva, srov. *drobunko*, *tichúčko*. Některá adverbia přijímají koncovou partikuli *-(é)j*, např. *zasěj*, *fčíl/fčílěj*, nebo *-aj*, *fčeraj*, některá rozšiřují adverbiální základ o *-kaj*, srov. *dnes/neskaj*, *sem/semkaj*. Dále se k původním adverbium připojuje částice *-hle*, *taghle*, *tudyhle*, a *-k*, *tudyk*. Poněkud větší rozsah než ve spis. češtině má tvoření adverbii z původních předložkových vazeb, srov. *pozúřku*, *ofčúřku* (= o tom čase), *přetřčerajřky*; *sitúščá* (= o tloušťce), ale i z komplikovanějších celků, srov. *stamotél/stamotěj* (= odtamtud). Partikuli *-vá*, popř. *-vdá* má adverbium *tedy/tedová/tedovář* (= tehdy) a rovněž nepůvodní předložka *gvlivová*. Komparativy se hojně tvoří sufixem *-ej/-ěj*, např. *neskořej*, *pozdej*, *teplej*, *hyb'ej*, a dokonce i *friřčej*, a to v některých případech i tehdy, existují-li tzv. komparativy kratší, srov. *sp'eš/sp'ešěj*, *prv/prvěj*, *v ec/v'ecěj*. Méně častý je sufix *-ší*, např. *lepší*, *horší*, *draší*. Superlativní prefix se vyskytuje i u jednoho mluvčího ve dvou podobách, totiž *naj-* a *ná-*, srov. *nájpru*, *nájsp'eš*, *nálepší* (= nejlépe). Ojedinele se vyskytují neurčitá adverbia bez prefixu *ne-*, tedy *gde* (= někde, někam, např. *aři nemyslím, že puřdu gde*), podobně jako u zájmen, např. *kerý* (= některý, např. *já sa pořúvu, jesli je kerý rařený*).

48 Složená slova se objevují především mezi substantivy, ojedinele mezi adjektivy, srov. *muchomírka*, *materídúřka*, *svatojánka*, *hovňívál*, *mlatíhuba*, *masopust*, ze starých např. *velikonoce*; *strachopránj*, *holohlavj*. Některá kompozita jsou cizího původu, srov. *cukrhelce* (= cukroví), *krmhol* (= dřevo na zavěšení zabitého vepře), *prezvuřt/ prezbuřt/přezbuřt* (= tlačenka), *kerelába/kelerába* (= kedluben), ze starých pak *vánoce*.

51 Též ve větné skladbě jsou v běliševacké mluvě dobře zachovány některé typické východomoravské rysy a okrajové archaismy. Tak je např. poměrně hojný genitiv záporový po slovese *nebýt* (v těchto větách je podmětem): *tu něki hřibú, říc; řa by už nebylo; dyby enom nebylo tyh Němcú tu!* a po slovese *nemít* i po jiných záporných i kladných slovesech: *nemá volú aři kořú; nemám teho zdravi; sem neum'ela navařit zasmaženej poleřky; já už si přeju smrti, cobyh umřela*. Rovněž častý je genitiv partitivní: *chcete čajička? dám vody a do hrnka smetany; to bylo sv'eta a sv'eta* (= lidí). Není vyloučeno, že je hojný výskyt obou těchto genitivů zčásti podporován existencí podobných konstrukcí v charváštině.

Ve větách s neurčitým neosobním podmětem nejsou výrazy *to, ono, cosi* apod., např. *Frařu rozněslo* (= byl roztrhán výbuchem). Neutrální formu má i spona, ať po ní následuje adverbialní výraz, např. *enom dyby tam bylo pokoj*, anebo substantivum kteréhokoli rodu nebo čísla: *bylo špatně ten kraj; tam bylo robotáří deř*. Věty s všeobecným a neurčitým osobním podmětem mají přísudek v nereflexivní 3. os. sg., srov. *nesm'ěl by moc dávat škvarkú* (kdo dodržuje dietu); *to sa nemosí bát, za půl hodiny nateže; napřed ho mosí nechat f cukře*. Ve větách s vytčeným citovým infinitivem není pauza ani odkazovací výraz *to*: *pršaď nepršú; mluviď mluvim, ale psadž neumím; rozum'ěď rozumím*.

52 V některých případech dochází (v porovnání např. s dnešním spisovným jazykem, ale i mladší vrstvou východomoravského nářečí) k jiné realizaci shody mezi podmětem a přísudkem. Tak např. při vykání jedné osobě je v plurálu i participium přísudku, srov. *dybyste to v'edeli, to byste řekli; vy ste řli; dybyste si chleli otopčimít*. Plurálu úcty se užívá v projevech o osobách, jichž si mluví zvlášt váží, např. o osobách starých, srov. *mama stanúli; matka si lehli; deda majú*. Vedle nich se objevují i shodné podoby typu *maminka umřela*. Jisté „porušení“ shody lze vidět i v tvoření přísudkového kondicionálu s jednotným *by* ve všech osobách singuláru, např. *dyby já v'edela, já by ot tebe neřla; dyby ty seřla; co já by tam viděla*. Rovněž jednotnou podobu (na -aci) má i jediný přechodník (pro vyjadřování současnosti i předčasnosti) tvořený od dokonavých i nedokonavých sloves, např. *jeđaci do Zágrebu umřel; přídaci domu, zapáli; sedaci móžu* (pracovat). Není vyloučeno, že na pevné pozici této podoby ve vyjadřovacím systému zkoumané mluvy mají rovněž svůj podíl i obdobné formy charvášské. Jmenná část přísudku bývá veskrze v nominativu, srov. *tata ostál vdovec; ona sama vdova ostala*. Shodnou formu se svým řídicím větným členem má i substantivní doplněk, např. u akuzativního předmětu: *jedného syna zme m'eli učítela*.

53 Několik drobných poznámek si zaslouží i některé větné členy a jejich formy. Tak např. příslovečná určení s významem směřování k nějaké osobě se obvykle vyjadřují předložkovým dativem, srov. *šel k pekařovi; pod. i dovězd g hřepcovi*; ale vedle toho, patrně pod cizím vlivem, i dativem prostým, např. *vodřli řezňikovi, prodal; já sem odeřel lekařovi*. Adverbální instrumentál byl zaznamenán s předložkou *s*, např. *šel s tatú; jeđ z autobusem*, i bez předložky, např. *jeđř kořma; já sem mojima kravičkama* (tj. orally); *poseje mařinú*. Adnominální instrumentál je pouze předložkový, srov. *koláče z marmeláđú*. Instrumentál nástroje je většinou prostý: *uderýl ho kameřem; vařachú sa to měše; rozhážu vidlama*; zcela ojediněle byl zachycen případ s předložkou *oře se* (l) *s pluřem* vedle prostého instrumentálu *ořem pluřem*. Prostý instrumentál vyjadřuje i okolnosti časové, např. *edem* (= jenom) *nocú řa to bolí*. Snad i zde lze počítat s podporou obdobných vyjádření charvášských. Přívlastek u substantiva bývá shodný (adjektivní), i když v projevu mladší generace bývá i přísudek neshodný, srov. *dveři chléové/dveři ot chléva, seslová fabrika/fabrika na sesle*.

Z rozmanitých funkcí infinitivu ve větě se zdá nejzajímavější jeho hojně vyjadřování přisl. určení účelu. Ve větách s prostou sponou se připojuje bezpauzově, srov. *bylo zadarmo si nabrat; to je lyko zavázat*; ve větách s jinými slovesy se někdy objevuje nepřilíš výrazná pauza: *voždli fežňákovi, prodat; gdo chce byt kuchafem, pomáhat?*

54 Některé charakteristické rysy vykazuje také slovosled analyzované mluvy, přestože je ve své podstatě volný. Tak se kupř. hojně vyskytují na začátku věty příklony jak slovesné, srov. *sem viděl; bych si přil,* tak i zájmenné: *mu sa ňic nestalo; čicu, si to přečicu; sa mu zakuzná do paščeky*. Do značné míry nápadné je postavení osobních zájmen za určitými slovesnými tvary nebo jejich částmi, které nemá, pokud je nám známo, obdobu ani v nářečích východomoravských, ani charvátských, např. *musím já jich pochytat; nevařila sem já nikdy; máme my ho v botňici* (= nemocnici); *enom si vy vemte*.¹⁵ Bez pauzy se za své řídicí substantivum začleňuje shodný substantivní přívlastek, např. *Jan neboščíg učitel ňe povídál*. Výraz *že* s významem *prý* stojí za slovesem: *ti Škrobáci nejsú že daleko, ti nejsú že daleko od ňich*.

55 Na rozhraní našich poznámek o skladbě popisovaného nářečí a poznámek o jeho slovní zásobě připojujeme několik zmínek o některých spojovacích prostředcích a částicích.

Vedle běžných slučovacích spojek jako *a, také* apod. se hojně vyskytuje *aj*, a to jako prostředek slučování větných členů s významovým odstínem přidružování, např. *oňi ten špiritus aj pékli* (= pálili), *aj rafinirali*, i jako prostředek přidružování ke skutečnosti, která není sice ve větě slovně vyjádřena, z kontextu je však známa, srov. *byli tu aj lóňi* (tj. jiná léta a také loni). Obdobně se vedle poměrně řídkého odporovacího *ale* užívá v mezičlenském i v mezivětném postavení spojek *než*, např. *né m'esto Olomúci, neš takový břížek; neřeknem g Mylerovi, neš k Pauliňe*; a *leč* srov. *né aňi Češi, leč Morafci; to něňi obečňi pole, leč každý sedlág má svoje*. Stupňovací vztah mezi negativními větami vyjadřuje spojkový výraz *né tak*, např. *to něňi na muského dobré, né tag na jednu ženskú*. Z výrazů omezovacích sluší připomenout spojky *chyba* a *leda*, např. *chyba by neco tak* (povídál); *leda byste přišli o poledňi*. Ve spojení dvou vyjádřených možností, kdy jedna vylučuje druhou, je nejhojnější spojkový výraz *buď* — (*a*)*lebo*, řídkěji též (*a*)*nebo*, např. *buď na pole, lebo na cestu; buď aj trnek smažených, alebo maku* (se dá do koláčů); *buť třicet šest, nebo třicet sedum*.

Spojky *lebo*, řídkěji *nebo* se užívá i ve vylučovacích souvětích, která jsou blízká důvodovým, typu *lež, lebo nebudež zdravý*, a patrně i v dokladech typu *mosá it pryč, lebo by pomísili* (*sa, tj.* pomíchali by se s Charváty), kde lze ovšem sotva zcela vyloučit možnost chápat vedlejší větu jako důvodovou (tj. protože by se pomísili). V adverbialních větách přípustkových se objevuje spojka *bár*, srov. *bár su stařenka, přeca enom ho mám ráda*. V adverbialních větách účelových stojí hojně *coby*, srov. *já uš si přeju smrti, cobych umřela; musá zatáhnút, coby netáhnlo*; řídkší je *aby*, např. *đelám, abyh m'ela teho aj teho*. Vedle toho lze ovšem účelový vztah vyjádřit indikativem s *at*: *učte sa, ađ umíte ve škole*. Není snad bez zajímavosti, že ve větách vyjadřujících příkaz nebo přání určené nepřítomné osobě jsme zachytili ve všech dokladech jen částici *nech* (nikoli též *at*), srov. *neh ide; neh je poslušná; nech si myslí gdo chce co chce*.

V závislých otázkách zjišťovacích i v samostatných otázkách se vyskytuje partikule *-(j)ě*, srov. *ten nevím, má-i roky; gdo ví, dočkám-i já; bude-i tam pršat? víte-i, co je to?* V samostatných zjišťovacích otázkách bývají kromě toho ještě parti-

¹⁵ Dosvědčuje je S. Utěšený, *Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě*, Český lid 1964—51, str. 30.

kule *jesli*, *lesti*, *lesi*: *jesli sa vám to páči? lesti môžu? lesi najdete nejakú staženku?* Možná že je hojný výskyt partikule *-(j)i* v otázkách do jisté míry podporován i charvátskou částicí *-li*. Z částic uvozujících oznamovací výpovědi se zvolací intonací je nejčastější citové *šak*, srov. *šak si im to vypov'edela! šak to gdosi zametel*, méně časté *dyt*, např. *dyt ohi vás potlučí!*

56 Vedle těchto výrazů se užívá i některých partikulí cizích, např. se objevuje balkánské *makar* s významem *třebas*, *aspoň*: *makar su já sama*; dále charvátské *baš* (= zrovna) v poněkud kuriózním spojení s českým téměř téževýznamovým *právě*, srov. *baš právě pujdu delať; baš právě přide*; *pa* (= no), např. *pa u teho Macháčka* (a rovněž i *pa* s významem přitakacím); dále pak *ma* (= ale): *ma jaký? a -got* (= -koli), srov. *cogot ste chteli* (mohli jste dostat). Z ostatních uvozovacích výrazů je hojně časové *dok(y)* (= když, dokud), např. *byl šikovný, dog byl slobodný; dog byl eše tatínek; doky je možná, držime sa*; případně i v podobách *dokel*, *dokej*: *dokel něhi zaseté žito; dokej sem byla mladá*. V časových větách vyjadřujících bezprostřední nástup děje se užívá *čím*, srov. *čím poprši, hned je chladno* (= jak jen, sotva jen poprší), *čím idete na silnici, hned pár kroků je* (to stavení).

57 Charvátský vliv na původní východomoravské nářečí se projevuje i mimo oblast prostých víceméně lexikálních výpůjček. Nejnápadnější je při vzniku rozmanitých obrátů, jehož výsledky jsou vlastně frazeologické kalky do větší nebo menší míry závislé na cizí předloze. Tyto kalky se tvoří i v těch případech, kdy pro vyjádření rozmanitých potřeb má východomoravské nářečí své vlastní poměrně běžné jazykové prostředky. Pro ilustraci uvedeme jen některé hojnější případy. Tak se kupř. místo přivlastňovacího zájmena u příslušného substantiva vyskytuje ve větě dativ zájmena osobního, srov. např. *jag vám víla; to ňe byla najmilejší radost; dyby ňe byla maminka živá; co mu oči videly, to mu ruky uđelaly*. Prostý zájmenný dativ stojí i tam, kde by v původním nářečí stál nepochybně pád předložkový nebo jiné vyjádření, např. *ohi sú si moc dobři* (= jeden k druhému); *dyby ňe byl špatný* (= ke mně), *iste by nešetl*. Cizí vliv je nepochybný i v hojnějším užívání přeložky *za*, a to jak u výrazů povahy objektové, tak i adverbialní, srov. *máte za kým litovat* (= koho); *mňe za robotára něhi* (=nemám nouzi o dělníka); *to máme za nás* (= pro sebe). Místo vazby *být třeba* se téměř veskrze užívá slovesa *třebati*, popř. *potřebati* (srov. charv. *trebati*) a jen ojediněle *být třeba*, *netřeba*, např. *třebať kopať; já sem ty peňíze netřebala; m' ela dňnary, na co potřebalo; by bylo třeba obrat kukuru; netřeba to nosit*.

Charvátským vlivem na frazeologii původních východomoravských mluvčích se tu podrobněji nezabýváme; jde o rozsáhlý tematický okruh, k němuž zatím chybí dostatek srovnatelného jazykového materiálu a který by ani nebylo vhodné zařazovat do těchto našich stručných a v podstatě obrysových poznámek o běliševcké mluvě.

61 Obecně přijímané tvrzení, že slovní zásoba je tou částí jazyka, na níž se vliv jiného jazyka obráží nejvýrazněji a nejrychleji, platí i o běliševcké mluvě. Některé naše poznámky týkající se změn v jejím lexiku vlivem srbocharvátským uvádíme v oddíle 62. Na tomto místě podáváme úzký, spíše ilustrativní výběr lexikálií, které patří vesměs k jádru slovní zásoby a které jsou přitom charakteristické zejména pro oblast, z níž Běliševčané přišli, totiž pro oblast východní Moravy, popř. pro širší moravskou oblast. Je tomu tak proto, že se náš výzkum v Charvátsku nezaměřoval speciálně na slovník a že zdaleka nemáme slovní zásobu Běliševčanů zachycenu v relativní úplnosti. Ostatně v stručné charakteristice lexika ani není možno uvést víc než malý zlomek materiálu, který jsme během výzkumu zapsali. Upouštíme proto od uvádění těch výrazů z jádrové složky slovní zásoby jazyka, jež si vystěho-

váci sice přinesli s sebou z Moravy, které však nejsou výhradně východomoravské, ale jsou společné většině našich nářečí. Vybrané lexikální jednotky z velké části ukazují tedy na východomoravský (valašský) původ Běličevčanů.

Slovní materiál třídíme podle věcné významových okruhů.

Obytné stavení, domácnost

bývat (= bydlet), *izba* (= světnice), *bílit* (= líčit), *húra* (= půda), *hore* (= nahoru, nahore), *sklopec/schlopec/schlop* (= otvor ve střeše nebo ve štítě), *zavazat* (= překážet), *náspa* (= zápraží kolem domu), *tlo* (= strop), *dláška* (= podlaha), *deska* (= prkno), *květiník* (= květináč), *klučka* (= klika dveří), *pécek* (= kamínka, bubínek), *metla* (= koště), *sv'etídlo* (= louč), *rožat/rožnít, dřvárka, drveno* (= polínko), *peř/nátoř* (= špalek na štípání dříví)

armara, poctolé (= zásuvka), *lenoška* (= židle), *stolař, lištva* (= dřevěný věšák na zdi), *luško, plachta* (= prostěradlo), *zhlavec* (= polštář), *cícha* (= povlak)

nádobí (= nádobí), *křídla* (= poklička), *šufánek* (= naběračka), *švrlák* (= kvedlačka), *solénka/solenka* (= solnička), *klátek* (= dřevěné držadlo nože), *žiberko/žiberko* (= sítko), *vahánek* (= necičky na zadělávání těsta), *stíkat* (másto), *topárka* (= tlučadlo), *okřín* (= ošatka)

Jídlo

pecen (= bochník), *paňík/jaňík/janek* (= skrojek), *hodný kra[ŋ]to* (= velký krajíc), *gaval* (= velký kus, např. chleba), *odrobinky* (= drobty), *belinka* (= troška), *kvashice, pekmez/pegmez/smažené trnky, posýpadlo, hobličky* (= ledviny), *šperky* (= výslužka ze zabíjačky), *hútek* (= doušek, hlt)

Oděv a obuv

šnůrka (= tkanička), *podličky* (= spodní mužské kalhoty), *na drhličku* (= na smyčku), *jančár* (= vyšší bota)

Venkovské hospodářství

humno (= mlat), *húžva* (= kožené ošití cepu), *m'ech, fukár/fukar* (= mlýnek na čištění obilí); *káčerek* (= železný výstupek na oji), *sňice* (= ramena u vozu), *obrtel* (= oplení), *brdečko* (= rozporka u váh), *meč* (= plochá příčka v žebřinách), *táčky* (= kolečka na hlinu), *oséika* (= brousek na kosu), *kubík* (= pochva na brousek), *rež* (= žito), *žito* (= pšenice), *poklátky* (= hromádky posečeného obilí), *mrva, kosák* (= srp), *noša* (= ranec trávy), *zem'áky/zemňáky/krumpíry*

žebřík/jasle, kuzno (= udidlo), *zakuznat* (= zauzdit), *jařmo* (= krumpolec), *statek* (= dobytek), *cúřit sa* (= čistit se, o krávi), *telička/telica* (= mladá jalovička), *ratice* (= paznecht); *prasa, zdechnít, kluje se* (= klove se), *křdel* (= stádo, např. husí)

Zahrada

přísada (= sazenice), *hlúb/hlub* (= košťál), *strúček* (= lusk), *oharek* (= okurka), *trnka* (= švestka), *kostka* (= pecka), *obírat* (= sklízet ovoce ze stromu)

Krajina

rola/pole, rástoka/dolína/úval, járek (= stružka), *žídlo* (= pramen/žihadlo), *hracká* (= silnice), *pohrabáč/cestář, okluk/okuka* (= zatáčka)

Rostliny

hora/šuma (= les), *smrek* (= smrk), *dřín* (= modřín), *makyta* (= jáva), *křib* (= keř), *sňet* (= kmen), *habuz, habúška, hrč* (= suk), *rožďi* (= chrastí), *řeziny* (= piliny)

májiček/mléč (= pampeliška), *rybí očko* (= pomněnka), *volí oko/volské oko* (= bla-touch), *kuří řít* (= prvosenka), *psí jaziček* (= jitrocel kopinatý), *babí ucho* (= jitrocel střední), *[ŋ]iskérka/sirotek* (= sedmikráska)

Živočišstvo

chrobák (= červ), *hlísta* (= dešťovka), *hovňivál* (= chrobák), *verunka* (= sluněčko sedmitečné), *hovado* (= ovád), *piják* (= klišť), *hlaváč* (= pulec), *chrastaňa* (= ropucha), *vříteňica* (= slepýš), *pliska/koňipásek*, *plotník/paleček/oríšek* (= střízlík), *tujík* (= sýček), *krlica* (= krtek), *laska* (= lasička)

Počasí

na vesno/na jaře, *bosorka* (= větrný vír), *siholi/rosi* (= mží), *je škarede*, *fujavica*, *dřeňica* (= sněhová vánice), *zám'et*, *střechnyl* (= rampouch), *šklížat sa* (= klouzat se), *táhne juh/juži/je odm'ek* (= je obleva)

Člověk

chudýj (= hubený), *lelik* (= cop), *pútec* (= pěšinka ve vlasech), *kičkat* (= tahat za vlasy), *bočit sa* (= mračit se), *šviďrat* (= šilhat), *plut* (= plivat), *čut* (= slyšet), *čúvat* (= slýchat, slýchávat), *zdeľat* (= sundat), *ponáhľat* (= pospíchat), *chrámat* (= kulhat), *zhňilý/zdechlý* (= lenivý)

hrč (= boule), *osýpky* (= spalničky), *zbřchat sa/zveľebit sa* (= sebrat se po nemoci), *kerchow* (= hřbitov)

Rodina

roba (= žena), *chľap*, *ogar* (= chlapec), *cérka* (= děvče), *gazda* (= hospodář), *gazdena*, *chasa* (= čeleď), *staříček* (= dědeček), *stařenka*, *galán* (= milý), *optúlit* (= políbit), *chodí do kúta* (= je těhotná), *dvojky* (= dvojčata), *jednaký* (= stejný), *p'estoval* (= chovat dítě), *hrkátko* (= chrastítko)

Život na vsi

jataka (= řeznický krám), *chodit po ptaňu/chodit po žebroťe*, *chudobnáj*, *drhnút pěři* (= drát peří), *stopka* (= pápěrka), *končiny* (= masopustní úterek), *šmigrúst* (= pomlázka), *řikat/modlit sa*

Určení místní, časová, měrová

stává skoro (= vstává brzo), *prvej/prf/sp'eš/sp'ešej* (= dříve), *fčil* (= teď), *posled/potem*, *neskoro* (= pozdě), *narok* (= příští rok); *hen*, *tudy*, *tu*, *tudyk*, *stuotěl/studyotéd*, *podruh* (= jindy), *z dvacet* (= asi dvacet)

62. Dlouhé soužití s charvátskými sousedy zanechalo přirozeně dosti stop ve slovní zásobě Běličevčanů. V některých oblastech denního života, především v těch, které byly v podstatě stejné u nich i u okolních Charvátů, došlo poměrně snadno k přejímání rozmanitých výrazů, které fungují vedle výrazů „domácích“. Odchylné nebo nové rysy v životě, ve způsobu hospodaření ap. našly pak své označení v původních charvátských výrazech přejímaných buď zcela beze změny, anebo s drobným přizpůsobením hláskovým, popř. jiným.

Dvojazyčné označení mají např. jevy souvisící s přírodou a s venkovským životem, jako výrazy pojmenovávající terén: *hora/šuma* (= les), *rubisko/krčovina* (= paseka), *jez/jáz*. U některých podobných dvojic lze však jen nesehadno rozhodnout, běží-li vskutku v plné míře o výraz „český“ a charvátský, poněvadž lze sotva vyloučit existenci druhého z obou označení už v původním východomoravském nářečí. Tak je možno např. zachytit pro označení mokrého místa v terénu výrazy *močarína/močár* (druhý výraz funguje jak v českém, tak v charvátském prostředí), podobně i *bařina/bará* (= kaluž), *pašarína/paša* (= pastvina).

Některé charvátské názvy vedle původních východomoravských plynou nepochybně z nutnosti úředního označování, srov. např. *hájnýj/lugar/lugar*; *cestář/pohrabáč/drumar*. S dvojným označením se setkáváme i u pojmenování rostlin, kupř. *jetelina (detelina)/koňara*; *lucerka/kvavara*; *dyňa/mesiráč/bundava* (sch. *bundeva*);

*hrozen/grozd; mléč (májiček)/maslač (= pampeliška); ščáb/kyselič (= šťovík), a rovněž u pojmenování živočichů: fena/kuja; chrastaňa/krastača (sch. *krastavica* = ropucha); jatel/šelkič (= datel); čmelák/bumbár. Dvojazyčně se také označují předměty domácího hospodářství, např. žebř/lótra (z něm. *Leiter*); stolec/hoklica (= nízká sedačka); chomút/ham; smažené trnky/pekmez/pegmez (= povidla); břídlíca/pločica a snad i *amper* (v češ. i sch. z něm.) /kanta, kantička (= vědro). Dvojazyčně jsou i pobídky pro dobytek: *vijó/ajde; čihy/hár.**

České a charvátské výrazy vedle sebe fungují i v oblasti vyjadřování společenských vztahů, např. bližších i vzdálenějších příbuzných: *kmotr/kúm, kmotra/krúma, strýc/uják (= matčin bratr), tetka/újna (= žena matčina bratra), strýc/téták (= muž otcovy, matčiny sestry). V mluvě dětí jsou to označení jako cumel/duda, pana/béba, slepá baba (= hra)/žmirky, kula (sněhová)/kugla; levá ruka/šuvaka, levák (levičák)/šuvakar. Z různých jednotlivých výrazů sem patří dvojice jako nátláč/žúl (= mozol), jatka/mesňica (= řeznický krám), veliké noce (velikonoce, velké svátky)/úskr; potem/posled; pro (s účelovým významem)/za.*

Pro některé skutečnosti, jak jsme výše uvedli, užívá se jen pojmenování charvátských, popř. pojmenování, která zřetelně mají svůj původ v charvátském lexiku. Jednak jde o výrazy, jejichž designáty patrně nebyly mluvčím před vystěhováním do nového prostředí známy anebo byly řídké, a dále o pojmenování, která se ujala právě díky tomuto novému prostředí, např. výrazy souvisící se školou, vyučováním, s odlišnými způsoby hospodaření apod. Tato pojmenování bývají hojně, zvl. po stránce hláskové a morfologické přizpůsobována původně východomoravskému jazykovému prostředí, do něhož jsou začleňována.

Z lexikálií vztahujících se k domácímu venkovskému hospodaření sem patří výrazy jako *rov (= krecht), kamera (= stoh slámy; vzniklo snad kontaminací z ambar = obilnice, sýpka a komora = komora?), hambar (= sýpka), arman (= dvůr za stavením), tulija (= hřeben střechy), vršit (= mlátit mlátičkou), vršici mašina (= mlátička), čaradlé/čaragle/šubr (to z něm., čelo vozu), mlékara (= mlékárna), kuča (= dům), frajkat (= omítat), zádruga (= družstvo), zádrugár (= družstevník). Z rostlin jsou to: jergovan (= šefík), ogróze (= angrešt), kuruzza/kurúza (= kukuřice), čížek (= plod lopuchu); z němčiny charvátským prostřednictvím pak *kelerába/kere-lába (= kedluben), paradajz (= rajče). Z označení příbuzenských a společenských vztahů se ujaly výrazy jako svekar (= tohán), svekrova (= tchýně), očúch (= nevlastní otec), párovňák, párovňača (= vrstevník, vrstevnice); ze života dětí: lopta (= míč), grudať sa (= kulovat se), sáňkat sa (= sáňkovat), téka (= sešit), tína (z něm. = inkoust), cukrovinky/cukrhelce (z něm. = cukroví); některé další výrazy: v'esti (= zprávy, zvl. rozhlasové n. televizní), rakija (= slivovice), grypa (z něm., chřipka), puráň (= krocán), purka (= krůta), roba (= zboží), krsták (= panák ze snopů) ap. V některých případech byl jako spontánní a patrně hojnější zachycen výraz charvátský, i když se dá se vši pravděpodobností předpokládat, že vedle něho funguje i výraz východomoravský, srov. např. v *dučárňe* (= v obchodě), *krumpíry* (= brambory), *báka* (= babička), *unúk* (= vnuk), *iskrystít* (= vskřísit), *upravdy* (= opravdu), *jakový* (= jaký), *zadňi* (= poslední), *nesekyruj sa* (= netrap se) aj.**

63 Charvátský vliv je zřejmý také u některých slovotvorných typů. Zde však máme k dispozici příliš málo materiálů, než abychom se mohli pokusit nastínit, v kterých obecněji charakterizovaných případech tomu tak je. Především však jde o poněkud jiné využití některých slovotvorných postupů než ve východomoravských slovotvorných, popř. slovotvorně morfologických typech, srov. *sekačica* (= sekačka), *výbor* (= výběr), *já sem sa tu rođila* (= narodila), *um'etné hnojivo* (= umělé), *školo-*

vaný (= školený, vzdělaný), *skrácený rok* (= zkrácený), *přehliška* (= přehlídka). O zřejmé charvátské výpůjčky, patrně na základě velké podobnosti českého a charvátského výrazu, jde u znění jako *obyčeno* (= obyčejně), *obyčný* (= obyčejný), *slední* (= poslední) a nepochybně i u některých případech frazeologizovaných, srov. *mšit hrozny* (= tlačit), *péct špiritus* (= pálit líh). Obrácený vliv, totiž morfologickou adaptaci původních charvátských výrazů k typům východomoravským, lze snad vidět v případech jako *ti robovi* (= pracují, vyrábějí), *to (po)třebo* (= bylo třeba), *psáhi preporučeno* (= doporučený dopis), *by vás iskoristil* (= využil), *svadby sa obdržavaju* (= držívaj se, slavi se), *dyby vám ponudila* (= nabídla), *kuglaju sa* (= koulují se), *ty léky nevréda* (= nepůsobí), *ji nič nepriostalo* (= nezůstalo).

O bohatství slovní zásoby zkoumané mluvy svědčí mimo jiné i množství synonym, popřípadě dvojího i víceroho pojmenování pro touž skutečnost, mnohdy i rozmanitě motivovaného. (Srov. i 61.) Z oblasti substantiv sluší připomenout případy jako *plotník/paleček/oříšek* (= střízlík), *poboček/proštranek* (= postraněk), *huba/hřib, kopanka/járek* (= příkop u cesty), *v'eko/poklopec/dekl* (= víko), *úval/dolina/rástoka* (= údolí); u některých z nich, jako např. u posledního dokladu, lze předpokládat, že k využití některých výrazů jako synonym došlo až v cizím prostředí, neboť ještě i v současném nářečí východomoravském jde o výrazy poněkud rozdílného obsahu (*úval* = poměrně široké, mělké údolí, kdežto *rástoka* = úzké údolí s příkrými vyššími svahy). Synonyma se vyskytují i u sloves, srov. *siholi/syči/rosi* (= mží), (vosa) *pichá/ščipe*, dále u adjektiv: (maso) *vepřové/mašiči/prasaci, libové/tybové/ščikané*, a pak u některých příslovcí, srov. *tady/tudyk/tu, stamotád/stamotél* (= odtamtud), *studytád/stuotél* (= odtud), *dosud/dosavád/dofčil/pofčil* (= dosud); *spolu/spolem; znovu/nanovo, taky/také/takěj* apod. Některé výrazy z dvojic jsou vázány generačně, např. starší říkají *hracká, kuzno*, kdežto mladší *silnica, uřídlo*. Některá souznačná pojmenování mají svůj původ v slovtvorných možnostech nářečí, srov. *kvasené/kyslé/kyselé* (zelí), *skluzené/sklúzené/skluzené* (obilí), *šip/šipinek/šipinka* (= šípek), *šladoch/šladuch* (= mlsný člověk), *struhalko/struhátko/strúžek*, (komp.) *suchšš/sušš*, a dokonce i výraz něm. původu *škanicl/škanicl/škarnica*.

7 Po prvním krátkém a více méně sondačním výzkumu zajisté není možno podat všestranný rozbor jazyka vsi Bělíševac jako celku a rovněž je nutno upustit od jeho porovnávání s okolím. V časovém omezení se podařilo v obrysech zachytit jazykovou situaci vlastně jen v několika rodinách pocházejících prokazatelně z východomoravské oblasti tzv. valašské. Sledovali jsme jazyk hlavně starší vrstvy občanů a některých příslušníků střední generace, stranou systematictějšího výzkumu zůstal jazyk mladé generace, např. školní mládeže. Proto jsou i naše závěry zatím jen dílčí.¹⁶⁾

Na rozdíl od ostatních „českých“ vesnic na Daruvarsku, kde se v jedné lokalitě zpravidla seskupovali příslušníci různých českých nebo moravských nářečních skupin (např. ze sevých. a již. Čech), byl Bělíševac osídlen občany několika východomoravských vesnic nepříliš od sebe vzdálených a náležejících v podstatě k jednomu nářečnímu typu. Je proto nasnadě, že tu pak nedošlo k složitějšímu vnitřnímu jazykovému vývoji, totiž k působení nepatrně rozdílných realizací uvnitř poměrně málo diferencovaného systému mluvy, jak ji reprezentovali příslušníci jednotlivých rodin z různých východomoravských obcí. Zato se od počátku výrazněji uplatňoval stálý styk s charváštinou, popř. s jejími nářečními.

¹⁶⁾ Naším úkolem nebyl sběr pouze lexikálního materiálu ani zachycení jádra slovní zásoby; zdaleka si tedy nemůžeme činit nárok na výčet alespoň nejcharakterističtějších výrazů zkoumané obce. Uvádíme jen ilustrující doklady.

Při detailnějším porovnávání jazykového materiálu jednotlivých běliševackých mluvčích, zvl. staré generace, lze ještě dnes zachytit drobné rozdíly, především hláskoslovné a morfologické, které se realizují i ve východomoravské nářeční oblasti (srov. pozn. sub 1 i příslušné partie předchozích poznámek k jednotlivým mluvnickým plánům zkoumané mluvy). Tyto diference jsou v jednotlivých rodinách, jak se zdá, více méně pevně zakotveny, takže se dá podle nich ještě dnes stanovit, z které části uvedeného moravského nářečního teritoria nejstarší přistěhovalá generace přišla. Při komunikaci členů těchto rodin z původních různých východomoravských vsí (např. ze Vsetínska a z vých. Holešovska) však tyto diference zřejmě nepůsobí natolik rozdílně, aby mluvčí cítili potřebu nějak takovou nejednotnost unifikovat, popř. některý prostředek na úkor jiného vyloučit, takže v úhrnu jazykových prostředků uvedené obce fungují tyto jednotlivé mnohdy jen nepatrně rozdílné realizace vedle sebe. Příčinu přetrvávání těchto rozdílů si vysvětlujeme především nedostatkem až neexistencí jednotícího elementu, jaký představuje trvalejší styk se spisovným jazykem v jeho psané i mluvené formě. Bez vlivu patrně není zcela ani fakt, že starší mluvčí jsou bilingvní jen zčásti, v některých partiích lexika, takže uvedené detailní rozdíly mluvnické v jejich mluvě nejsou vystaveny ani eventuálnímu působení odpovídajících realizací charvátských.

D. Mirković v 2. části citované práce charakterizuje současný stav mluvy Čechů přistěhovalých na Daruvarsko. Správně uvádí, že postupné splývání kolonistů s domácím obyvatelstvem především po stránce jazykové má několik fází, od první nejranější, kdy se mluva přesídlenců v jinojazyčném prostředí v jistém slova smyslu konzervuje, přes postupné přejímání charvátských prostředků, zpočátku především lexikálních, dále k třetí fázi, kdy dochází ke skutečnému bilingvistu, paralelnímu užívání češtiny a charváštšiny, vlastně jejich místních variant. Čtvrtou fází vidí Mirković v nenáhlém ustupování češtiny do prostředí neoficiálního, popř. jen soukromého, poslední pak v úplném jazykovém splynutí potomků původních českých kolonistů s charvátským prostředím. Podotýká, že většina českých přesídlenců právě prožívá třetí fázi svého jazykového vývoje.

Jak se však zdá, platí jeho bystré vývody pro poněkud zvláštní společenskou i jazykovou situaci zkoumané obce Běliševac jen s menší výhradou. Po téměř stoletém fungování běliševacké mluvy se totiž ukazuje potřeba počítat na jedné straně s poměrně větší stálostí a zachovalostí jazyka zhruba v té podobě, jak si její původní přistěhovalci z domova přinesli, a to v porovnání s jinými obdobně osídlenými obcemi. Tato stálost je mimo jiné podporována i značnou izolovaností obce v charvátském prostředí (není přímé spojení se Slav. Požegou ani s Kutěvem) a vcelku malou možností vzájemného širšího styku obyvatel ve vesnici (není tu obchod, hostinec, ba ani škola). Struktura mluvy tak zůstala ve své podstatě po celou dobu své existence v jinojazyčném prostředí vcelku zachována, takže v současné době představuje vlastně v porovnání se situací doma mimo některé jednotlivosti nejstarší dnes žijící zachytitelnou podobu zkoumaného nářečního typu. Přitom slouží tato stará nářeční podoba k dorozumění běliševackých mluvčích staré i střední generace až na ojedinělé drobné případy takřka bezvýjimečně (např. st. *oši mlúv'á*, ml. *oši mlúvíj'á*).

Na druhé straně se od počátku projevoval jistý, i když zprvu nepřilhlý výrazný tlak charváštšiny na mluvu kolonistů; především se ujala některá lexikální přejetí. Určitý sice nepřímý, vcelku však přece jen nikoli zanedbatelný vliv lze sotva vyloučit rovněž v případech, kdy má charváštšina k dispozici stejné nebo obdobné jazykové prostředky jako východomoravské nářečí. Tyto charvátské prostředky mohou působit jako podpurný element pro ty případy, které by jinak, usuzujeme-li

analogicky podle současné situace ve vlastní východomoravské nářeční oblasti, „byly ohroženy“ eventuální konkurencí jiných prostředků, popřípadě jejich postupnou náhradou (srov. např. přechodníkové typy na -aci sub 52 aj.). Avšak přes tuto zřejmou blízkost některých částí své mluvnické stavby se charváština druhým dorozumívacím jazykem pro dnešní starou generaci přistěhovalců nestala. Dokonce i aktivně bilingvních mluvčích střední a mladší generace je zde zřejmě poměrně méně než v jiných obdobně kolonizovaných vsích, kde je styk s jinojazyčným prostředím snazší a živější. V Běliševci jsou dokonce některé případy „opačné“ asimilace, kdy rodilý Charvát bezpečně zvládl východomoravský nářeční systém; vcelku je však infiltrace původního domácího obyvatelstva do uvedeného vesnického společenství nepatrná.

Zatím jsme zkoumali mluvu Běliševce jako bohemisté. Druhá fáze výzkumu se sotva obejde bez spolupráce s charvátskými odborníky. Neméně zajímaví by byl i výzkum mluvy několika vzpomenutých Charvátů žijících trvale v Běliševci a s dnešním „moravským“ jazykovým prostředím už značně asimilovaných. Později by také mohla nastoupit sociolingvisticky zaměřená bádání, jež by si všimla, jaké je společenské hodnocení funkcí „valaštiny“ v charvátském prostředí, a jež by materiál z uvedené oblasti z rozmanitých aspektů a systematictěji analyzovala a porovnávala.

Ukázky¹⁷⁾

Vyprávěla Pavla Müllerová, nar. 1920 v Běliševci, otec z Růžďky, matka z Hovězí, okr. Vsetín; chodila do charvátské školy, žije stále v Běliševci, pracuje v zemědělství.

Jak se žilo

No dozv'edela sem sa tak, ot svojej mamy, že sa dostehovala do Jugoslávijske Československa, jať m'ela osum rokú. To sem sa od ňih zdov'e'đela a dostehovali sa do Tomi'nofca, a toš špatné to tady takej bylo. Takěj sa im to spočátku nelíb'elo, modz museli delat, modz museli fšecko, dok si postavili zas nejakú chalupu, a toš potom, jať odróstla, tož vdala sa do teho B'eli'šofca semkaj, rodem ot Kamen'čákú, a jak sa vdala semkaj, zas sa dobre ne'm'ela, tak takěj celý svůj život. Byla vdaná u tých Hruškú tam a p'evdala se semkaj k nám a tadyk, tadyg bylo šest tých pastorčákú, tata m'él po první žeňe, my zme byly dv'e. Tata umřél, sestra byla rok, já sem byla dva roky, tag náz bylo šez detí, osum detí zapravo (= vlastně) a mama byla devátá, na čtyry jochy pola zme žili, to sa špatně žilo, špatně. Potem diš (!) tý první deti odróstly, tak sa povdávalo, jedni sem, druzi tam, ale každý svůj, svoju bráz'đečku, co mu spadla hruda jedna, tú chtěl zebrať. Tagže nám z matkú ostalo málo, m'e a sestře a mace, velice málo, m'e ostalo, já nevim, dva jochy a tá chatrčka, pot slámi byla. Tag zme sa trápyli, azme (= až jsme) odróstly trochu ze sestri, já sem odešla do služby a sestra chođila tag na výdělek a tag zme sa živili. Co zme vyđetali? Špatný život býť takěj. Odešla sem potom do téj služby, toš tam sem byla osum rokú, toš potom, jak sem sa už trošku, co prav'á, potko'žila, a to, tak to šlo lepší, víte. Už sem aj mamince mohla po'máhat aj sestra pomáhala, tagže trošičku to, trošičku to šlo.

¹⁷⁾ Nářeční ukázky byly získány laskavostí ředitele Jednoty prof. J. Matuška. Rozhovor vedli prof. Václav Doležal a red. Mirko Grabar, jimž na tomto místě co nejsrdečněji děkujeme.

Příhoda z války

Potem jak ta fronta byla. Jak to ušákalo. Fšecko tudyghe, jak to, tí Němci pryč. Jéjda na sv'ete! To bylo neco strašného! Strašného sa na to aj podívat, aj aj aj řigdo sa nechťel aři dívat. Hledali zme, co prav'a, myšl řúru, né, jak tem pravíte. Idu, nahlédám, toš kerý řeckman, co ten sv'et léce? A už vidím, jag Adámci zahradí léci, fšecko to zahrádama na ty lúky leli. Pravím, toš kerý hrom, co tam sa stalo? Jak potem najedníc přide tudyk tetka, pravi: „Ty neviš,“ pravi, „že tu prošla,“ pravi, „fronta, že Němci ušákajú, fšecko.“ pravi, „b'ěš si na lúky, b'ěš si nazbírat,“ pravi, „budeš —“. Jój, tož my také. Zebraři zme sa a šli zme na ty lúky zbírat to. Co ale tam bylo? Cogot (= cokoli) si spomenete. Tož dyž ušákali, to nechávali, né? Celá kolóna, tag za řimi ostávalo, zbíla (= opravdu). Tož já také tymi lúkami sa ženu. A toš, jak sa pravi, srce v'eři jag ruky (!). Co, co by si vzala? Co by si vzala? Řic! Přepdřila sem tých lúk, dovigde, kusisko, né sama, bylo náz v'ecěj, ne'vzala sem si řic. Aš sem šla spátki, é, ale uš, uš partyzáři zasej, naše vojsko uš pravda zas uš, už hnali sv'et pryč, ne tady, protože tam bylo mín aj fšeckého, vite, aby zase. „Ajde, dru'gárice, ajde, samo odavle, ajde, ajde, nyko nyšt.“ Tag uš při koncu, už jak sem přichodřila kot tem mostku, tu už dom, jakřsig deku sem drapta, starú, a tá byla prostřiláná, na řidz nebyla. Ale toš co, schovala sem aj to. Sem si povídala, tož neh, dobrá aj děka, makar (= třebas) na ty krásy si hořim nebo neco, dřž negde pojedu. Jója, za kerýřik řas, evoga (= tu máš). Přišli drugovi. „Drugarice, imaš ta?“ „Némamo, nyšta, nyšt, ne.“ Hledajte, nemáme řic. A já sem to gdesi, aři nevim sama, kod barák strčřila tag zamořtané, si myřlím potem, no, řčerty, to by stálo za to, za tú rostr'hanú deku, dyby to našli, né? M'ela sem to vrátit. Ale tu sv'et si teho natah, to bylo strašné.

Vyprávěl Jan Adámek, nar. 1883 v Mikulůvce, otec z Mikulůvky, matka z některé nepřilíš vzdálené vesnice, okr. Vsetín; chodil do charvátské školy, kromě vojenské služby řil stále v Běliřevci, pracoval v zemědělství.

Počátky hospodařeni v Běliřevci

No f sedumaosumdesátém f kv'etřu, točno (= přesně). To je přesně. F sedumaosumdesátém roku f kv'etřu sme přiřli sem. Protože vim, nebylo tu bramború (!), tag honem telegrafovali na Mořavu a poslali z Mořavy balíček tyhle modrych; tu byly modré, ale ma'lučké, a to oři toš tam na Mořav'e, tož im poslali a třetřiho řervňa sařili tý brambory tam ten s teho balíčka, naši. Set sa sela pšeřnica, tá řúsatá, aji, a Drlík, ten začál set tú hoři, ale to byla pšeřnica jinaři jak tu řčilej, tá taljánka. To je, husto, seřú, ale to byla pšeřnica takovářhle, velíká. Dřúhá sláma; a mlátřlo sa cepama. Cepama sa mlátřlo a fukarovalo sa pístem. Tó, co m'ely řenské, třukty hadry, toš tým, tú vařachú sa fukarovalo, teda řistřlo sa týmřhle, pístama, deřčičkama. Staníci g hromade, a házál a tak, coby v'etr trořku mu řel, tag zrno padalo tam, a plevy šly na řeho, na teho, co to řistřil, tak, toš to bylo. A jináři, toš tahle, co, třeba, ptuhy, tož byly dřev'ené, ná potem toš, začály byt mlátřčky, tyhle konské, řentřurové a první byla v B'elíšofci, Uliřřík kúpřil hen u Jakřic, co to je tá děřina, de, dohu, jak sa jede do Pleterřnice, jednu řentřurovi mlátřčku, co řistřila aji. Ale toš to neřlo dořvřijag dobre, toš to, toš potem si najednali mlátřček konskych, řentřurové a toš tým si mlátřli ludé, a až začály potom tý motory, tý velké motorové, no toš, to uš řlo potom trochu lepší jak tým.

Ze řivota za války

Přiřli s Pleterřnice a hledali Jana, učiřtela, nařeho syna. A on byl tam, henhle přeže dřvř schovaný, a tam u susedú byl, byli tí dvě Němci a toš, on dřš spal, řřf, řhrápál trořku. Tož já sem si lehnul tam pod řeho, vedla řeho do tej přiřrady a povídám: „Daj

pozor, nechrápaj!“ „A toš dyš musím spat, toš co?“ „A tí, prav'á tí, že tam dosi musí byt, u nás tam. Tak s Pleter¹ňice přišlo ih já nevím kolik, jeden, asi dvacet, tych us¹tašú. Ustašú přišlo a hledali, ale stavili sa u Kotasú nájprf, sa stavili a byli tu tí Němci, teda tí na kvartýře, tí vojáci. Tak ten jejich komandant, německý povídá: „Co tu chcete? Tu nemáte co dělat! Tu nemáte co dělat, my sme tu fčile na kvartýře, tak sa zeberte a b'ěšte pryč.“ Ustašom to řek, ten německý komandír, co tu —. A toš tí sa zebrali a na koňoch, na takich, na takových koňičkoh malých a tu přez dědinu šli a tu nad dědinú sa zebrali a šli do Tominojca a pryč odešli. A ináď, dyby né, tag by byli Jana našli tam f tej přihrade, f tem curďíku (= komůrce), jag on ležál. Byli by ho, zabili by ho a tož bylo by.

A tož já, jak oňi otát potem odešli, tak přišlo do Beteža pro týhle, sme jih vézli na vozoch tam, ja, sme jeli pro ře do Beteža. A oňi uš sa steho¹váli ze Srému, uš to pryč šlo do, do Německa. Toš sme jih naložili tam aji a dovézli a už zme nestav¹ali sa aňi dom, šez náz bylo z vesňice (!) a jeli sme do Pleter¹ňice a s Pleter¹ňice na Kápele a do Zágrebu, sme jih vlékli aš tý Němce a tam, jak Kotas pozbyl koňe aj vús, já sem pozbyl koňe aj vús, potom jeden s Kápele, ten pozbyl koňe a tady Hruškova Ana, vdova, tá byla s koňma také, aj Mičula, toš tí, pustili tak, že možú jed dom. A nás, toš koňe nám zebrali tam v Zágreb'e a odvélzli gdesik, co já vim tý krámy pryč, já sem zebřál sa s Kotasovýma jako ze Škrabákovýma koňma, Kotasový (!) odešly také aj naše (!) a toš sme šli domu a přijeli zme domu. Potom na druhý deň ze Zágrebu sme domu přijeli. A tož bylo uš po vojňe, po tej druhej vojňe.

JEZIČNA SITUACIJA HRVATSKE OPŠTINE BJELIŠEVAC.

U ovom radu se iznose rezultati prvog dela terenskog ispitivanja dijalekta opštine Bjeliševac u hrvatskoj Slavoniji. Ispitivanje je izvršeno kao sastavni deo proučavanja čeških narečja za Atlas češkog jezika koji je u pripremi. Opštinu Bjeliševac su pre otprilike sto godina naselili zemljoradnici iz nekoliko sela istočnomoravskog, tzv. valaškog dijalekatskog tipa. Jezička struktura tih prvih kolonista do danas se u celini sačuvala bez većih promena, i to kako u govoru starije, tako i u govoru mlađe generacije.

Naše izlaganje je, posle kratkog uvoda, podeljeno na sledeće odeljke: (1) opšta karakteristika govora opštine Bjeliševac, (2) napomene o fonetici, (3) o morfolgiji, (4) o tvorbi reči, (5) o sintaksi i frazeologiji, (6) o rečničkom fondu i (7) kratki zaključak. U zaključnim napomenama skreće sa pažnja na opšte savremeno stanje ispitnog narečja, koje u izvesnoj meri izgleda drugačije nego stanje u ostalim opštinama koje su kolonizovane na sličan način. S te strane Bjeliševac predstavlja donekle poseban slučaj, jer je ova opština u znatnoj meri jezički homogena celina i potpuno je okružena hrvatskom okolinom. Zato su hrvataki uticaji ovde manje izraziti nego drugde, i kako se čini, i proces asimilacije s hrvatskom jezičkom okolinom biće duži.

Preveo Lj. Popović

DIE SPRACHE DER OSTMÄHRISCHEN KOLONISTEN IN KROATIEN

Der vorliegende Beitrag bringt einige Teilerfolge der 1. Etappe der Erforschung der territorialen Mundart von Bjeliševac, einem Dorf im kroatischen Slawonien. Die genannte Forschung verlief im Rahmen des Studiums der tschechischen Dialekte und bildet einen Bestandteil des in Vorbereitung befindlichen Tschechischen Sprachatlas (Český jazykový atlas). Bjeliševac ist vor etwa hundert Jahren von Bauern einiger Gemeinden Ostmährens, die zum sogenannten wallachischen Mundarttyp zählen, kolonisiert worden und die Sprachstruktur der erwähnten ersten Kolonisten ist im großen und ganzen wie in der alten so auch in der mittleren Generation ohne markantere Veränderungen erhalten.

Unsere Bemerkungen sind nach der Einleitung in folgende Abschnitte untergeteilt: (1) Allgemeine Charakteristik der Sprache von Bjeliševac, (2) Bemerkungen zum Lautsystem, (3) zur Morphologie, (4) zur Wortbildung, (5) zur Phraseologie und Syntax, (6) zum Wortschatz und (7) Schlußbemerkungen. Darin wird die Aufmerksamkeit auf den gegenwärtigen Stand des Dialekts gelenkt, der sich zum Teil anders spiegelt, als in der übrigen, auf ähnliche Weise kolonisierten Gemeinden. In Bjeliševac geht es um einen etwas ungewöhnlichen Fall von völliger Isolation des Dorfes in kroatischer Umgebung. Kroatische Einflüsse kommen hier nämlich weniger zur Geltung und auch der Prozeß der Assimilation (Angleichung) an die sprachliche Umgebung dürfte allem Anschein nach längere Zeit in Anspruch nehmen.

Übertragen K. Krejčí